

**„Valahii ne-au înșelat”. Chestiunea compensațiilor Iașului
în acțiunea politică moldovenească după unire (1874-1902) (II)***

Mihai CHIPER**

În intervalul 1866-1874, promisiunea compensațiilor acordate Iașului de Constituantă traversase etape succesive de amânări. A fost perioada configurării unui discurs regionalist printre politicienii moldoveni și evidențierea problemelor de funcționare a unirii și a curențelor induse de centralism. Odată cu constituirea unui discurs despre „Moldova sacrificată” pe altarul unirii și apoi uitată, în rândul foștilor unioniști și separatiști se produceau o serie de mutații și regrupări politice elocvente. Mulți dintre ei se regăseau aproape natural într-o formă de contestare a centrului, vizibilă în acțiunile și voturile parlamentare în aspectele ce țineau de interesele moldovenești.

Legea promulgată la 31 decembrie 1874¹, asupra întrebuirii celor 10 milioane de lei votate de Constituantă pentru orașul Iași în ședința din 29 iunie 1866, prevedea în mod expres alocarea sumei de bani. Era un fond inalienabil, pentru lucrări de salubritate publică (canalizarea apelor Bahluiului și Calcainei) și alte îmbunătățiri edilitare, precum un institut comercial și un muzeu industrial, cât și pentru construirea unei cazărmi în Copou. Nu fondul în sine putea fi folosit, ci dobânda, ceea ce reducea foarte mult suma efectivă aflată la dispoziția Primăriei Iași. Oricum, legea rămânea inaplicabilă, întrucât guvernul Lascăr Catargiu nu a mai fixat procedurile financiare de constituire a fondului, ceea ce nu a împiedicat autoritățile ieșene să considere statul dator orașului potrivit legii din 1866. Astfel, într-o dare de seamă pe anul 1877, mai exact „Răfuirea datoriilor statului către comună”, primarul Scarlat Pastia includea suma de 3 milioane de lei – „coveniți comunei pe anii 1870, 1871, 1872 [corect ar fi 1875, 1876, 1877 – n.n., M.C.] după votul Constituantei din 1866, reînnoit prin mai multe voturi posterioare ale camerelor legiuitoare de a se înscrie în bugetul statului”².

* Prima parte a acestui studiu a apărut în ArchM, vol. X, 2018, p. 111-174.

** Dr., cercetător științific la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română – Filiala Iași; e-mail: mihaichiper75@yahoo.com.

¹ MOF, nr. 18, 24 ianuarie/5 februarie 1875, p. 353.

² Scarlat Pastia, *Dare de seamă despre administrațiunea comunală a Muncip. Iașii pe timpul de la 1 sept. 1876 până la 1 sept. 1877*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1877, p. 66.

Era o formă de a menține în atenție compensațiile și de a pune presiune pe guvernul de la București. În acest scop, la scurt timp după votul legii în Senat (26 ianuarie 1874), în 19 februarie 1874 Consiliul comunal dezbătea noua formulă a compensațiilor, autorizându-l pe primarul Nicolae Gane să obțină o învoială cu Guvernul. Dorința autorităților ieșene era ca statul să plătească cele 10 milioane de lei în termen de cinci-șase ani, perioadă în care să i se achite orașului Iași și o dobândă anuală de 7%, medie a pieței financiare³.

Demersurile lui Gane se blocau la Guvern. Problema rămăsese resursa financiară pentru constituirea fondului de despăgubire. În lipsa finanțelor, în cadrul Consiliului comunal era tot mai discutată o soluție de rezervă avansată de M. Kogălniceanu în Adunarea Deputaților la sfârșitul anului 1873⁴: în contul achitării celor 10 milioane, Iașul ar fi putut să primească o parte în moșii din jurul orașului, iar suma rămasă neacoperită să se plătească de Guvern, în termen⁵. Și această soluție a rămas însă, la rândul ei, blocată câțiva ani.

O lege considerată „tragere pe sfoară”

După obținerea Independenței, Guvernul Ion C. Brătianu a forțat o lege care completa formula compensațiilor din 1874, schimbându-i însă cu totul sensul și conținutul. Prilejul l-a constituit adresa Consiliului comunal către aleșii ieșeni, în preajma votării bugetului din 1880, pentru a face „demersuri personale și insistente”, prin depunerea de amendamente în Cameră, în scopul acordării celor 10 milioane⁶. Alte promisiuni corelate cu aplicarea legii compensațiilor au fost auzite în Cameră odată cu incendiul devastator al Palatului Administrativ – acolo funcționau sediile Prefecturii, Comitetului Permanent, Prefecturii Poliției, Tribunalului, Curții de Apel, Arhivelor Statului, casieriei, poștei, telegrafului – din noaptea dintre 13/14 ianuarie 1880⁷.

³ *Ibidem*, p. 70.

⁴ Vezi Mihai Chiper, „Valahii ne-au înșelat”. *Chestiunea compensațiilor Iașului în acțiunea politică moldovenească după unire (1866-1874) (I)*, în ArchM, vol. X, 2018, p. 171.

⁵ Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 70.

⁶ „Gazeta de Iasi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 14.

⁷ Vezi interpelarea lui T. Ciupercescu în ședința din 17 martie 1880, în MOF, nr. 64, 18/30 martie 1880, p. 1851-1853. O speță separată – a reparării Palatului Administrativ din Iași – a fost uneori inclusă impropriu în categoria compensațiilor. O face însuși Carol I, care menționa, în mesajul domnesc transmis Corpurilor legiuitoare la 12 aprilie 1880, cu ocazia închiderii sesiunilor: „Ați împlinit promisiunea dată de Constituantă vechei capitale a Moldovei, ca desdăunare a sacrificiilor ce acest nobil oraș a făcut cauzei Unirei, și prin două legi speciale ați dat guvernului Meu putința de a rădica din ruinele marile sale edificii: catedrala metropolitană și vechiul Palat domnesc” (MOF, nr. 87, 13/25 aprilie 1880, p. 2693). La ce făcea referire Carol când menționa „desdăunarea”? La legea adoptată în 31 martie la Senat (MOF, 5/17 aprilie 1880, nr. 80, p. 2463-2464) și 2 aprilie la Cameră (MOF, 3/15 aprilie 1880, nr. 78, p. 2403): „Art. I. Se autorisă guvernul ca sumele provenind din vânzarea bunurilor ce, conform legii din 23 februarie 1873 [vânzarea bunurilor statului – n.n., M.C.], se va face în cursul anilor 1880 și 1881, să se verse la casa de depuneri, consemnațiuni și economie, și vor servi ca fond de reconstruire a Palatului administrativ de la Iași. Art. II. Aceste sume se vor înscrie la veniturile bugetului fiecărui an indicat la art. I; iar

Contextul derulării discuțiilor dintre reprezentanții autorității locale și Guvern a fost încurcat și, mai ales, plănuit de la București într-o logică a faptului împlinit. Fostul primar Nicolae Gane, în postura de consilier local și de deputat de această dată, a fost abordat de ministrul de Finanțe, Ioan Câmpineanu, comunicându-i-se intențiile Guvernului de a se achita compensațiile votate de Constituantă⁸. Cu acel prilej informal, Nicolae Gane era îndemnat să obțină din partea Consiliului un mandat ca să trateze cu ministrul de Finanțe. Gane, nedorind să ia asupra sa o răspundere delicată, îl coopta și pe Vasile Conta, deputat de colegiul al III-lea de Iași, pentru că îl considera amic personal al prim-ministrului I. C. Brătianu și spera să obțină „concesii”. Cei doi, pe baza unei delegații trimise telegrafic de Consiliul comunal, intrau în discuții informale cu reprezentanții guvernului. Într-o primă discuție, desfășurată la Domeniile Statului, Iașului i s-au oferit șapte moșii (Aroneanu, Copou sau Reditu, Moara Dancu, Șapte Oameni, Cârlig, Înconjurătoarea mănăstirii Cetățuia și Tomești), cu o suprafață în scripte de 6.553 fălci (dar neverificată) și un venit anual de 59.910 lei, plus toate acareturile și locurile virane din Iași, estimate la un venit anual de 41.259 lei⁹. Propunerile au fost refuzate de Consiliul comunal din considerentul că nu acopereau suma celor 10 milioane. Consiliul mai pretindea suplimentar moșia Reditu lui Tătar, pe care administrația Domeniilor Statului o credea vândută, și Hlincea, amplasată în mijlocul celorlalte moșii, plus embaticurile de pe la diferite persoane din Iași. Cu noile cereri, la o a doua ședință, cu aproape întreg guvernul de față (participau I. C. Brătianu, ministrul de Justiție – Anastase Stolojan, cel de Interne – Mihail Kogălniceanu, ministrul de Finanțe – Ioan Câmpineanu, Ștefan Nei – reprezentant al Administrației Domeniilor Statului), Gane și Conta obțineau ceea ce ceruseră. Cu tot cu noile moșii (în suprafață de 1.200 de fălci) și embaticuri (85 la număr) se spera la un venit anual de 113.589 lei. Din câte se observă, natura consultărilor dintre guvern și autoritățile locale ieșene avea caracterul unei negocieri între două părți. Cu cedări de o parte și revendicări suplimentare de cealaltă parte, în vederea obținerii unui acord. Guvernul părea interesat în obținerea unei încuviințări, care să figureze în rândul succesorilor politice prin îndeplinirea votului Constituantei de la 1866.

Totuși, circumspecți, la finalul întrevederii cu Guvernul, Gane și Conta n-au subscriș vreun act, în absența unui mandat și vot de la Consiliu de a încheia ceva definitiv. Ei și-au definit rolul ca unul intermediar, doar de a cere achitarea

în adăstare guvernul este autorizat a lua sumele necesare cu mod de împrumutare de la casa de depuneri și consemnațiuni” (MOF, nr. 87, 13/25 aprilie 1880, p. 2694).

⁸ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 189/1880, f. 82 v., 83. Vezi „Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 2.

⁹ Cum s-a ajuns la acest calcul? T. Ciupercescu, prezent la negocieri, menționa că Administrația Domeniilor Statului a propus ca valoarea imobilelor urbane să fie considerată echivalentul venitului chiriilor pe 15 ani. În ceea ce privește moșiile, ieșenii au susținut să fie același calcul de venit, iar administrația a propus 600 lei/falce teren cultivabil și 1.000 lei/falce pădure. În urma protestelor s-a redus evaluarea la 300 lei/falce teren arabil și 600 lei/falce pădure. Plecând de la principiul „când ești la cheremul unui datornic rău și un sac de paie este bun”, Gane și cu Conta au apreciat că rezultatul era bun (*ibidem*).

„conștiincioasă a datoriei consfințită prin votul Constituantei”, nicidecum de a angaja răspunderea autorității administrative ieșene. Vexați, miniștrii le-au transmis imperativ că acela era „ultimul lor cuvânt, ultima limită a concesiilor către orașul Iași și că vor prezenta proiectul în Cameră”¹⁰. Avertismentul avea să fie pus în practică. Când a venit momentul prezentării proiectului în Adunare, cei doi reprezentanți ieșeni au constatat cu stupeoare că era modificat, prin introducerea unui nou articol, nr. 6 – referitor la dublarea impozitului agricol de la 3% la 6%¹¹ (Legea din 1862 scădea impozitul funciar plătit la jumătate; în 1871, când s-a urcat impozitul funciar la 6%, pentru Iași a rămas la 3%) – prezentat ca și cum Iașul aderase la forma inițiată de Guvern.

Pașii legislativi prin care se ajunsese la o formulă considerată neconvenabilă de reprezentanții ieșeni erau însă mai complicați. Pe 7 aprilie 1880, ministrul de Război, Dimitrie Leca, înaintase Adunării noul proiect de lege. C. A. Rosetti, președintele Camerei, susținea că nu se impunea „urgența” votului întrucât Adunarea era deja „convinsă”¹². Proiectul era trimis în secțiuni și, foarte rapid, Nicolae Ionescu, în ședința din 9 aprilie 1880, în calitate de raportor, anunța că secțiunile adoptaseră proiectul guvernului, cu excepția art. 6: „Dispozițiunile legii din 31 martie 1862, ale legii din 13 martie 1871 și ale legii din 24 ianuarie 1875 sunt și rămân abrogate întrucât privesc orașul Iași”. O asemenea prevedere, semnala Nicolae Ionescu, dubla impozitul funciar ce-l aveau de plătit ieșenii în momentul lichidării datoriei statului de 10 milioane vechi către comuna Iași. Respingând abrogarea legilor din 1862 și 1871, deputații din secțiuni erau unanimi în aprecierea că o asemenea măsură era nepotrivită, fiindcă impunea o sarcină care era „de un interes general pentru toată țara” și care se răsfrângea „mai târziu asupra generațiilor viitoare”. Deputații insistau că „sentimentele, care au inspirat Guvernul Măriei Sale aducerea prezentului proiect de lege, excludeau orice conexitate legislativă cu dispozițiunile edictate atât înainte, cât și după votul constituantei”. Însuși ministrul de Finanțe afirma în termeni expresi: „[...] credem că astăzi este bine și suntem datori sub toate punctele de vedere să ne achităm datoria ce avem către orașul Iași”. Apoi, analizând dispozițiile proiectului de lege și estimând la 3.703.703 lei și 74 de bani (lei noi) valoarea imobilelor ce se cedau orașului Iași, ministrul încheia cu următoarea explicație:

Această cifră este datoria orașului Iași, după votul Constituantei și legea din 1875, cu modul acesta Statul se liberează de o datorie ce are către comuna Iași, fără a împovăra prea mult tezaurul public, și comuna are avantajul de a putea imediat să porceadă la îmbunătățirile care să cere de la dânsa și care se prevăd anume în anexatul proiect de lege¹³.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 189/1880, f. 84.

¹² MOF, nr. 82, 8/20 aprilie 1880, p. 2535-2536.

¹³ *Idem*, nr. 84 (Supliment), 10/22 aprilie 1880, p. 2607.

La votul propriu-zis, primele cinci articole treceau cu mici modificări, însă art. 6 genera discuții tensionate. Cel mai îndârjit susținător era ministrul Finanțelor, Ioan Câmpineanu, pe considerentul că Iașul, după plata compensațiilor, trebuia să nu „mai beneficieze de o lege de favoare”. Ministrul susținea că înjumătățirea impozitului a fost dată pentru a compensa deprecierea valorii proprietăților din anul 1862, momentul centralizării.

Cine ar putea garanta că proprietățile mai toate nu și-au schimbat valoarea și astfel cine le-a luat atunci depreciate, azi, când ar plăti impozitul funciar n-ar plăti pe valoarea actuală a proprietății? Pricepeam concesiunea făcută proprietății care a pierdut, dar astăzi ar fi un privilegiu în favoarea acelor care au cumpărat proprietatea depreciată, căci ceea ce dădeam proprietății de origine care a păgubit, azi se traduce în câștig pentru proprietarii care au cumpărat acele proprietăți.

Mai precis, la ce anume se referea I. Câmpineanu? Spiritul legii și „ideea națională” care a inspirat guvernul, afirma el, erau ca proprietățile „să se vândă românilor”. Ministrul susținea răspicat că „proprietatea mare” era în mâna străinilor” (deci guvernul se temea de o „speculație” a evreilor), și că, prin introducerea impozitului, Guvernul Brătianu de fapt se ferea să „acorde un privilegiu” evreilor, nu românilor. Exista opinia în cercurile guvernamentale că motivul stabilirii evreilor în număr mare în Iași era tocmai impozitul mic pe proprietate.

Poziția ministrului de Finanțe îi scandaliza pe deputații moldoveni, unii dintre ei vechi militanți în chestiunea compensațiilor. Andrei Vizanti, deputat liberal de Roman, îl combătea pe Câmpineanu, fiind primul care-și exprima consternarea pentru combinația făcută de Guvern între impozitul funciar și votul Constituantei de la 1866, în condițiile în care ar fi putut propune o lege separată referitoare la impozit. Apoi, constata logica ciudată a ministrului de Finanțe: Iașul nu intrase în posesia celor 10 milioane și nu se bucurase de îmbunătățirile vizate, în schimb impozitul era imediat crescut¹⁴. Totodată, contrazicea opinia Guvernului că proprietatea mare în Iași ar fi fost în mâinile evreilor. Mai important, Vizanti era primul deputat care observa că venitul estimat a fi obținut din administrarea proprietăților cedate Iașului se întorcea înapoi în visteria națională, dacă impozitul funciar se dubla¹⁵, fapt care compromitea scopul urmărit de Constituantă și producea nemulțumire legitimă atât în Iași, cât și în țară.

Breșa în rândul foștilor militanți pentru compensații era marcată surprinzător tocmai de fostul separatist Th. Boldur Lățescu. Trecut în tabăra guvernamentală, acesta vorbea de binefacerile PNL către Moldova și susținea formula guvernului, fiindcă era „bine ca Iașii să reintre în legea comună, să contribuie și el la greutăți, să întâmpine și el la cheltuielile țării”, prin plata impozitului funciar. Boldur Lățescu insista că nu doar Iașul a făcut sacrificii, ci întreaga Moldovă, dar orașul a mai beneficiat de unele compensații: „Cât pentru Iași, este destul

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 2609.

aceasta: să se termine odată cu aceste tânguiri care periodic se ridică, și care sunt mai nejustificabile, să se termine odată cu acest spirit”¹⁶.

Au fost doar primele șarje oratorice. În următoarea ședință de la 10 aprilie, ordinea zilei era deschisă cu dezbaterea controversatului articol 6, în prezența celui mai puternic om politic al momentului. Prim-ministrul I. C. Brătianu, în forma maximă a autorității lui politice, ținea să amendeze afirmațiile lui Boldur-Lătescu, potrivit căruia „guvernării ar fi făcut o favoare Iașilor” și Partidul Liberal ar fi „fost cavalier”. Prim-ministrul susținea că a aplicat legea și nu a făcut un „favor”, nici nu a mânuit averea statului „ca un cavalier”. Considerând compensațiile acordate Iașului o consecință a efectelor negative ale unirii, Brătianu dezvolta o viziune istorică despre asperitățile inerente survenite în „pacificarea Moldovei”, procesul unirii, arhitectura puterii în noul stat, despre perdanții și câștigătorii unificării.

Toate statele mari s-au format prin anexări și prin contopiri. Franția chiar era împărțită în o mulțime de State suverane și toate acele State s-au alipit la un tot, sau prin cuceriri, sau prin fusiune de bună voe. Astfel s-a format Statul Franciei și n-am văzut nicăieri în istorie zicându-se că Burgonia sau Lorena s-au plâns că au fost jicnite prin unirea lor cu Franția.

La observația lui Boldur-Lătescu că acestea ar fi fost „cucerite cu sabia”, Brătianu a replicat:

Cu atât mai mult când au fost cucerite cu sabia ar fi putut să plângă. Au putut să se plângă ducii care le guvernau; dar provinciile acelea nu s-au plâns că dacă s-au unit cu Franția ele au făcut sacrificii. [...] Să ne uităm la Piemonte, care s-a anexat la Italia, și care împreună cu alte provincii compun statul Italia de astăzi. Oare se plânge Piemontele de *anexiunea* lui la Italia¹⁷?

Au fost fraze pe care, ulterior, regionaliștii le-au reținut ca exemple ale viziunii „colonialiste” dezvoltate de elita politică valahă în raport cu Moldova. Asemănând situația Piemontului cu a Moldovei și a Valahiei cu Italia, regionaliștii moldoveni au acuzat paradigma „anexiunilor” și „cuceririi” în care era tratată regiunea de dincoace de Milcov¹⁸.

¹⁶ *Ibidem*, p. 2610. Nicolae Ionescu constata sarcastic metamorfoza politică a separatistului de frunte al Moldovei, Th. Boldur-Lătescu, „dezertat” în cealaltă tabără: „Lamentațiunile de acum 14 ani au fost înlăturate, separatiștii au trecut în tabăra uniuniștilor; cel mai ilustru dintre agitatorii de atunci, O’Connellul suburbiilor Iașilor vine astăzi și ține cu totul alt limbaj pentru Iași. Ce omagiu mai mare se poate da uniuniștilor decât când acel care cerea Curtea de Casațiune și atâtea alte lucruri pentru Iași, vine astăzi și zice: Destul! Destul ați dat Iașilor” (idem, nr. 85, 11/23 aprilie 1880, p. 2634).

¹⁷ *Ibidem*, p. 2633.

¹⁸ Interpretarea demonstra lipsa de cunoaștere și înțelegere a situației din Italia: elita piemonteză sponsorizase militar unificarea, o impuse uneori prin violențe armate și crime, în timp ce evoluția situației sudului peninsulei după unire (așa-numitul Mezzogiorno) se asemăna cu cea a Moldovei. Vezi John A. Davies, *Italy in the Nineteenth Century*, New York, Oxford University Press, 2000, p. 108-153.

În același discurs, Brătianu aborda situația specială a capitalei de stat care se alipește altui stat. Intervenția semnala, destul de clar, o nouă conotație pe care liderul liberalilor începea să o acorde compensațiilor și să o dezvolte ulterior prin mutarea accentului de la un litigiu moldo-valah spre terenul luptei comune împotriva evreilor care dominau economic fosta capitală. Brătianu susținea menținerea art. 6 și arăta că „nu dă [compensații – n.n., M.C.] pentru a satisface interesele unor locuitori particulari din Iași”, ci pentru un Iași care, cât a fost capitală, era în condiții mai bune de a lupta împotriva elementului străin, dar în urma unirii se găsea în „condițiuni inferioare” și, prin urmare, trebuie să i se ofere acele condiții pentru ca să fie „centru de apărare și dezvoltare a naționalității”.

De aceea am pus și condițiuni, ce să se facă cu acele mijloace care se dau Iașilor, fiindcă voesc ca Iașii să ajungă a absorbi și a contopi elementele străine, iar nu să fie absorbit și contopit de acele elemente. Voi da dar, pentru asemenea scop, iar nu ca să câștig partizani ca guvern, căci n-aș fi la înălțimea datoriei mele când aș voi să dau pentru ca să câștig favoarea populațiunii ieșene, făcând pe cavalerul cu averea Statului¹⁹.

La rândul său, Nicolae Ionescu mai sesiza intenția greu de justificat a Guvernului de a amesteca „o idee politică”, compensațiile, cu una de fiscalitate – dublarea impozitelor, procedeu rezumat în sintagma: se „dă cu o mână și se ia cu alta”. Dar, de fapt, antisemitul Ionescu susținea proiectul de românizare și aprecia obiectivele acestuia:

[...] orașului Iași nu i se dă nimic ca oraș care a sacrificat pentru strămutarea capitalei, ci i se dă mijloace proprii prin care să devină un oraș românesc în care să ia avânt mișcarea industrială, i se dă mijloace ca orașul acest să facă experiență, pe o scară mai mare, că și descendenții vechilor Romani sunt în stare de a romanisa orașele lor, precum au făcut străbunii lor²⁰.

T. Ciupercescu, deputat de Iași, se alătura lui N. Ionescu și cerea suprimarea art. 6, atrăgând atenția asupra sarcinilor suplimentare pentru comună:

[...] pe de o parte, cu venitul de 66.000 franci al acestor imobile, va trebuie să se aducă apă, și să se înființeze acea școală politehnică care are a profita țării întregi; pe de altă parte, art. 6 din proiect nu are nimic de comun cu îndeplinirea votului Constituantei de la 1866, căci dacă prin acea lege s-ar fi zis că până se vor da 10 milioane comunei Iași, să-i scadă impozitul, ași fi înțeles ca astăzi să se abroge această scutire de impozit, dar legea reducerii impozitului fonciar în comuna Iași era o lege făcută în 1862, care nu avea în vedere decât strămutarea capitalei, și prin urmare deprecierea imobilelor²¹.

De pe poziții executive, Mihail Kogălniceanu, ministru de Interne, îl contra pe Ciupercescu, explicându-i punctul de vedere guvernamental în privința impozitului

¹⁹ MOF, nr. 85, 11/23 aprilie 1880, p. 2633.

²⁰ *Ibidem*, p. 2634.

²¹ *Ibidem*, p. 2635.

finciar la jumătate. La 1862, după mutarea autorităților la București, s-a produs o panică generală și a scăzut valoarea tuturor proprietăților. Venitul acareturilor, odată redus cu 50%, s-a socotit un act de dreptate ca și impozitul să scadă la jumătate. Însă, între timp, valoarea imobilelor își revenise; în plus, considera Kogălniceanu, Iașul trebuia să se alinieze cu celelalte orașe ale țării în privința obligațiilor la buget.

Nicolae Gane intervenea la sfârșitul discuției, când vocile din sală cereau încheierea dezbaterilor, insistând asupra capcanei financiare în care era împinsă municipalitatea ieșeană. După propriile calcule, Iașul primea un venit anual de 100.000 de lei, în schimb ceea ce lua statul sub formă de impozit era mai mult, de unde și concluzia: „ceea ce se dă cu o mână se ia cu alta”. Gane contrazicea declarațiile ministrului de Finanțe referitoare la existența unor „tratative” între Guvern cu reprezentanții comunei Iași spre a lichida în mod tranzacțional plata celor 10.000.000 lei. Vasile Conta și Nicolae Gane nu avuseseră decât mandatul să sprijine drepturile, dar nu și „calitatea să stipuleze vreo învoială pe comptul comunei, să facă vreun act de renunțare sau să tranșeze asupra unei materii, care prin natura ei era nesusceptibilă de transacțiune, precum era chestiunea impozitului asupra cetățenilor Iașeni”. Gane arăta că art. 6 era cu totul străin de cunoștința lor, fiind introdus de guvern fără ca reprezentanții ieșenilor să fi fost consultați. În ciuda insistențelor, discuția era închisă, iar votul din Adunare pentru suprimarea art. 6 era următorul: 40 „împotrivă”, numai 21 voturi „pentru”, dintr-un necesar de 36. Și aici majoritatea deputaților din Moldova – spune T. Ciupercescu – au acționat ca un bloc, votând „pentru” împotriva majorității guvernamentale²².

La votul final pe lege se înregistrau 47 de voturi „pentru” și 12 voturi „împotrivă”, proiectul fiind adoptat²³. De asemenea, legea era aprobată în Senat cu o unanimitate de 27 de voturi. Înaintea decretului domnesc de promulgare, Consiliul comunal din Iași încerca *in extremis* să o blocheze. Primarul Vasile Pogor era trimis la București pentru a stăruii să nu se sancționeze legea, unde avea o întrevedere cu ministrul de Interne. M. Kogălniceanu, evitând să-i dea un răspuns, l-a poftit să meargă la Guvern. Pogor telegrafia optimist la Iași, încrezător că putea opri trimiterea legii la domn pentru promulgare²⁴. Însă, în aceeași zi, Kogălniceanu s-a dus la Carol I, care a sancționat imediat legea. Peste noapte, legea s-a dat la tipar, iar a doua zi, când Pogor s-a reîntâlnit cu

²² „Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 15.

²³ MOF, nr. 85, 11/23 aprilie 1880, p. 2636-2637.

²⁴ V. Pogor către Consiliu: „Afăcerea stă altfel decât s-a înțeles la noi. Școala politehnică nu este decât școala de mașinerie întinsă mai mult decât cea existentă. Impozitul [nu] se va plăti decât după noul recensământ, care urmează a se face conform cu adevăratul venit al imobilelor și acesta în anul viitor”. Imediat, I. Ornescu, ajutor de primar, îi transmite: „Consiliul unanim te roagă să mergi la Domn și să reclami în numele ieșenilor să nu sancționeze legea, care cu toate explicațiile date este cea mai mare calamitate fără nici o compensație. Cetățenii cei mai însemnați au venit astăzi la consilieri înspăimântați de consecințele legii. Lumea foarte îngrijată. Fără cea mai mică întârziere rugăm încă o dată, mergi la Vodă, căci lumea știe că D-ta în numele consilierilor faci aceste demarșe și așteaptă cu nerăbdare rezultatul”. Vezi „Unirea”, 13 aprilie 1880, p. 2.

Kogălniceanu, acesta l-a întâmpinat cu „Monitorul Oficial” în mână. Legea era promulgată²⁵. Kogălniceanu, de la care pornise ideea compensațiilor în natură, avea să afirme ulterior că ceea ce oferise statul nu „fusesse destul”, dar în contextul dat a fost solidar cu guvernul.

*Lege pentru lichidarea și întrebuițarea acelor 10.000.000 lei vechi,
votate de Constituantă orașului Iași, în ședința din 29 iunie 1866*

Art.1. Pentru lichidarea sumei de 10.000.000 lei vechi se cedează de veci orașului Iași moșiile, ecaretele, locurile virane și viile coprinse în alăturatele tabele, sub literile A, B și C.

Comuna Iași va avea dreptul asemenea în toate embaticurile din oraș și acelea de pe moșiile trecute în proprietatea sa câte nu sunt încă răscumpărate.

Art. 2. Comuna este obligată a vinde în loturi la cultivatorii și industriașii români terenuri, de pe moșiile sale.

Venitul imobilelor cedate precum și sumele provenite din vânzarea loturilor nu vor putea fi întrebuițate decât în modul următor:

Pentru înființarea în Iași a unui Institut politecnic în condițiuni pe câte se va putea mai dezvoltate și a altor instituturi necesare culturai poporului;

Prisosul se va întrebuița pentru lucrări de salubritate publică, dându-se preferință aprovizionării cu apă a orașului și a tuturor stabilimentelor Statului.

Art. 3. Comuna va respecta toate contractele de arenzi și chirii aflate în vigoare. Câștigurile datorate în urma promulgării acestei legi și nerăspunse încă la tesaur se vor vărsa direct la casa comunală de către arendași și chiriași.

Art. 4. Moșiile cedate prin legea de față vor fi înlocuite, la diferitele împrumuturi la care sunt afectate, prin alte moșii de aceeași valoare.

Art. 5. Toate pretențiunile comunei Iași în contra statului sunt și rămân stinse cu desăvârșire.

Art. 6. Dispozițiunile legi din 31 martie 1862²⁶, ale legi din 13 martie 1871²⁷ și ale legi din 24 ianuarie 1875²⁸ sunt și rămân abrogate întrucât privește orașului Iași.

Ce conțineau tabelele? Tabloul A enumera moșiile, nouă la număr: Aroneanu, Copou sau Rediu, Moara Dancului, Șapte Oameni, Cârlig, Înconjurătoarea mănăstirii Cetățuia, Tomești cu Cătunele, Parte din Tomești și Hlincea, cu o suprafață (neverificată) de 9.106 fălci (10.144 hectare) și un venit total anual provenit din arende de 64.190 lei²⁹. La Tabloul B figurau și un număr de 13 culturi de viță-de-vie de pe care se obțineau 355 de lei anual³⁰, iar în Tabloul C figurau un număr de 85 de acareturi din închirierea cărora se obținea un venit anual de 44.259 de lei³¹.

²⁵ „Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 24.

²⁶ Legea impozitului funciar la 50% pentru Iași (2%) față de țară (4%). MOF, nr. 85, 18 aprilie 1862, p. 351.

²⁷ Legea impozitului funciar la 50% pentru Iași (3%) față de țară (6%).

²⁸ Legea celor 10 milioane.

²⁹ MOF, nr. 87, 13/25 aprilie 1880, p. 2695.

³⁰ *Ibidem*, p. 2696.

³¹ *Ibidem*, p. 2697-2699.

„Rebeliune”, „revoluție” și „lez-națiune”

Prevederile votate în 10 aprilie 1880 au scandalizat Consiliul comunal din Iași. Din cauza art. 6, Consiliul trimitea la 11 aprilie o telegramă de protest lui Carol I, președintelui Senatului Dimitrie Ghica, prim-ministrului I. C. Brătianu și lui Petre Mavrogheni, senator al Iașului³². Mai semnificativ, forul administrației locale devenea scena unor dezbateri tensionate, desfășurate pe durata a trei zile (25, 26, 29 aprilie), la capătul cărora era respinsă legea compensațiilor. Două curente de opinie s-au configurat în cadrul discuțiilor: 1) așa-numitul „vot revoluționar”, de respingere a legii Parlamentului, opțiune bazată pe interpretarea la limită a legii comunale, caz unic în istoria modernă a României; 2) calea legalistă, de acceptare „fatalistă” a legii, fie pe considerentul că nu exista o bază juridică solidă a respingerii, fie pe ideea că, oricât s-ar insista, la București nu va exista un Parlament favorabil Iașului într-un viitor apropiat, mai ales că de la prima promisiune trecuseră 14 ani.

În timpul dezbaterilor, Consiliul lăsa impresia că era un ecou al vocilor moldovenilor din ședința Constituantei din 1866. În forul local se apăra nu doar respectarea drepturilor acordate Iașului, dar era evident că se încerca închiderea unei pagini pline de frustrări a istoriei Moldovei. Relevant era că unii dintre moldovenii care-și dăduseră demisia în bloc din Constituanta de la 1866 – după ce inițiaseră boicotul parlamentar în semn de protest că valahii nu-și respectaseră înțelegerea privind mutarea Curții de Casație – se aflau în Consiliul comunal: Gh. Mârzescu, autorul amendamentului din 1866, Vasile Pogor, în postură de primar, sau C. Cristodulo Cerchez. Cu excepția unui singur consilier, C. Rojniță, ce a exprimat un punct de vedere centralist, de fapt toți cei din consiliu erau regionaliști – unii în stil „revoluționar”, alții rămași în tradiția legalismului.

Încă de la deschiderea discuțiilor, la 25 aprilie 1880, adresa ministrului de Interne, M. Kogălniceanu, de înștiințare a Consiliului comunal asupra prevederilor legii era etichetată drept o încercare de „tragere pe șfară”³³. Consilierii constatau că n-au fost îndeplinite condițiile legii comunale: oficial și formal consiliul ieșean nu autorizase pe nimeni să trateze și să facă o tranzacție cu

³² „Măria Ta, Consiliul comunal se grăbește a vă supune dureroasa impresiune, ce au cauzat în tot orașul știrea răspândită că Camera Deputaților au admis art. 6 din proiectul de lege, pentru cele 3.000.700 fr. cuveniți Iașilor. În adevăr acest articol lovește în interesele orașului într-un mod crud, căci admitând că evaluarea imobililor cedate ar fi exactă și ar reprezenta suma de 3.000.700 fr. – ipoteza cu totul contrarie realității faptelor –, calculându-se dobânda acestor bani câte 8 la sută, ar face pe de o parte ca Iașii să profite anual de un venit de 180 mii fr., iar pe de alta după art. 6 să plătească impozitul de astăzi îndoit adică 228.000 fr. mai mult, ceea ce constituie o deosebire de 48.000 fr. pe care populația trebuie să o plătească peste folosul ce-l trage din aceste milioane. În al doilea loc, afectarea sumei de 3.000.700 fr. la întreținerea unei școli politehnice ce după legile organice cad în sarcina statului, face ca și din acest punct de vedere Iașii să nu tragă nici un folos din mica despăgubire acordată de Constituantă. În numele Iașenilor venim a vă ruga să faceți a se modifica legea în sensul interesului orașului” („Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 59, (dată necitibilă) mai 1880, p. 17-18; „Unirea”, 13 aprilie 1880, p. 3).

³³ Vezi „Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 3.

Guvernul. Consultările dintre autoritatea locală și cea centrală se făcuseră informal și într-o lipsă cinică de transparență, fără ca toate prevederile legii să fie prezentate de Executiv.

Un punct de vedere cu greutate juridică era enunțat de Gh. Mârzescu, potrivit căruia legea celor 10 milioane era ceea ce se numea în drept *datio in solutum* – datoria nu era plătită în bani, ci cu altă materie³⁴. Conform lui, votul compensațiilor în bani de la 1866 nu era decât „un vot platonice”³⁵ (amendamentul lui C. Boerescu, contraoferta propusă moldovenilor în schimbul renunțării la mutarea Curții de Casație la Iași), deci nu avea putere de lege și abia prin legile ulterioare, din 1874 și 1880, se stabilise conținutul compensațiilor. Convingerea și experiența de jurist îi spuneau că nu exista altă variantă decât aceea a acceptării legii, altfel ar fi fost vorba de un „vot revoluționar”³⁶, în sensul răzvrătirii unei autorități publice împotriva unei legi. Pe parcursul discuțiilor tot mai înfierbântate, Mârzescu reitiera apelul de a nu se intra pe o cale „revoluționară”, cu referire mai ales la atitudinea vehementă exprimată de unii consilieri (Scarlat Pastia, M. Mircea, T. Ciupercescu), curent care, totuși, în final avea să aibă câștig de cauză. Alături de Mârzescu, conservatorul I. Ianov aprecia că autoritatea locală nu avea căderea să respingă legea; dintr-un conflict cu Guvernul, Consiliul comunal nu putea decât să iasă înfrânt și putea duce numai la un „trist rezultat”³⁷. La rândul său, N. Gane, implicat în negocierile informale cu Guvernul, se ferea de „o politică militantă”, în ciuda propriilor obiecții față de lege, și susținea că „lipsea competența de a o refuza”, înțelept fiind „să nu căutăm a cuprinde prea mult căci nu vom prinde nimica”, și a nesocoti interesele alegătorilor și casei comunale³⁸.

Problema esențială a neînțelegerii rămânea de natură financiară. N. Rosetti-Roznovanu făcea un calcul prin care exemplifica cum Guvernul „trăgea pe sfoară Iașul”. Dacă ar fi primit 10 milioane lei vechi, așa cum votase Constituanta – adică 3,7 milioane în lei noi –, la dobândă medie a pieței de 7%, municipalitatea putea să obțină un venit anual de 244.600 lei, pe când moșiile oferite de Guvern asigurau doar 131.000 lei. Apoi, Guvernul dubla impozitul funciar estimat de Roznovanu la 228.000 lei în Iași (viceprimarul I. Ornescu susținea alte date: totalul impozitului funciar plătit era de numai 85.025 lei!³⁹). Adăugând suma de 113.000 lei (diferența între dobândă și uzufructul moșiilor) la cei 228.000 lei din impozit rezulta că, în loc să primească banii, Iașul trebuia să dea Guvernului peste 300.000 de lei⁴⁰! În mare, deși calculul poate se baza pe informații nu tocmai exacte, care exagerau cât se putea pierderile, fostul candidat la domnie de la 1866 surprindea destul de precis esența aranjamentului financiar

³⁴ *Ibidem*, p. 3.

³⁵ *Ibidem*, p. 14.

³⁶ *Ibidem*, p. 13.

³⁷ *Ibidem*, p. 10.

³⁸ *Ibidem*, p. 6.

³⁹ *Ibidem*, p. 13, 27.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 3.

avansat de Guvern. Prin urmare, Rosetti-Roznovanu protesta în consiliu în termeni apreciați ca „revoluționari”, considerând că Guvernul făcea o „momițarie” și anunța că respinge „legea cu indignațiune”. Suplimentar, declara că-și retrăgea semnătura de pe petiția înmănată de primar lui Carol I, în care se cerea să nu sancționeze legea, și afirma că „nu mai așteaptă nici un bine de la Măria Sa”. Așadar, „reconcilierea” dintre familia Rosetti-Roznovanu și Carol I după evenimentele de la 3/15 aprilie 1866, la prima vizită a domnului la Iași, era problematică. În unele medii ieșene, Carol I era perceput ca parte a jocului politic duplicitar de la București.

Unul dintre cei mai coerenți opozanți ai legii, M. Mircea, într-o opinie juridică contrară lui Mârzescu, interpreta situația în felul următor: 10 milioane reprezentau „un drept câștigat”, de neatins de Adunare printr-o altă „lege contrară” care să frustreze Iașul de despăgubire. Iar Guvernul și puterea legiuitoare luaseră înapoi cele 10 milioane, fără consimțământul și votul Consiliului. Întrebarea era dacă legea avea un caracter de tranzacție (așa cum a părut la Guvern) sau una de ordine publică, cum a părut prin introducerea dublării impozitului agricol. De fapt, arăta Mircea, legea dădea ceva comunei din punga locuitorilor ieșeni – puși la dublarea impozitului agricol, nu din fondurile statului. Paradoxul era că „despăgubirea” Iașului se realiza tot de către ieșeni⁴¹, de unde și îndemnul să nu fie tocmai ieșenii cei care „strângeau ștreangul împrejurul gâtului”.

Unul dintre cei mai aprigi adversari ai legii compensațiilor era Scarlat Pastia. Experimentat administrator, el aprecia că Iașului i se ceda un patrimoniu încurcat, fără siguranța și predictibilitatea veniturilor, pe fundamentul unor informații fără temei de la Domeniile Statului. Acareturile cedate, considerate „cea mai mare colecție de ruine” ale Iașului, pe care statul nu reușise să le vândă ani de zile, – estima Pastia –, urmau să greveze bugetul de cheltuieli pentru „transportul molozului” în afara orașului. În plus, potrivit calculelor sale, după plata impozitelor (impozitul pe proprietate de 20%, impozitul de mână-moartă, 6% cel funciar, plus zecimile județene!), ceea ce revenea efectiv Iașului ar fi fost suma de 55.000 lei. Pe când, un venit dintr-un fond inalienabil de cele 10 milioane, cu o dobândă de 6-7% din capital, ar fi produs anual de patru ori mai mult. „Nici Banca Angliei, nici cea a Franței, și nimeni din lume nu ofertează un capital pentru procent de 1,5%; cel puțin ei oferă 3-4%”, calcula Pastia⁴². El compara tratamentul Guvernului față de sacrificiul moldovenilor și contribuția la proiectul național cu mărînimia arătată lui C. A. Rosetti, proaspăt gratulat de Parlament cu o „recompensă națională”⁴³: „Aș întreba dacă tot așa se plătește și recompensa

⁴¹ *Ibidem*, p. 4.

⁴² *Ibidem*, p. 5.

⁴³ Cazul pensiei de „recunoștință națională” stârnise multă iritare pentru că desconsidera sacrificiile Moldovei pentru unire și le exagera pe ale liberalilor-radicali. În 11 mai 1868, se votase o recompensă pentru C. A. Rosetti, dar care nu fusese acordată efectiv. În 30 martie 1880, proiectul era votat din nou de liberal-radicali, prin capitalizarea sumei din 1868 până la 1880, adică 158.518 lei, 1.111 lei pe lună reversibili soției cu începere de la 1 aprilie 1880. Potrivit legii votate în Senat, suma trebuia achitată de la bugetul statului. Printre senatorii moldoveni –

de 160.000 lei ce s-a dat d-lui Rosetti, adică cu barace și șfori de moșii, sau în numerar?!”⁴⁴ Concluzia lui Pastia? Să se respingă legea în ideea așteptării unei Adunări naționale în care opiniile în favoarea despăgubirilor pentru Iași să aibă majoritate⁴⁵.

Pe lângă reparația pecuniară, rămânea, firește, și semnificația simbolică a compensațiilor. Optimist asupra beneficiilor compensațiilor, C. Rojniță reiterea vechiul discurs al unioniștilor moldoveni pentru a estompa imaginea de târguială: „Când Iașul și Moldova s-au hotărât ca să se sacrifice pentru unire, scopul n-a fost a se îmbogăți”; „n-am făcut unirea ca să fim plătiți cu aur, ci am făcut acest sacrificiu în interesul națiunii întregi”; „este just ca Iașul să contribuie precum celalalte județe și să nu beneficieze de privilegii”⁴⁶, să nu aștepte „eleimosină”. Însă conceptul de „eleimosină” (pomană din milă, milostenie), utilizat nefericit în context de Rojniță, cum se știe, era jignitor pentru regionaliști. Cel care protesta împotriva interpretării lui Rojniță era Pastia:

Turinul a fost capitala Piemontului și apoi a Italiei, capitala s-a transferat mai pe urmă la Florența și apoi la Roma. Italia ținând seama de perderile Turinului fără nicio sfadă, fără nicio insultă sau cuvinte umilitoare i s-au dat îndată 10 milioane, și nimeni n-a avut cutezarea a zice că de eleimosină; căci statul nu face pomene, el ține samă de suferințele fiecăruia și vine în ajutor [...]; Dar oare este această eleimosină? Iașul a pierdut $\frac{3}{4}$ din ceia ce avea, și țara i-a promis a-i da o mică compensațiune. Se poate oare zice că aceasta este o eleimosină? Aceasta este un cuvânt foarte înșositor și pentru cel ce dă și pentru cel ce ie, și nu este locul aice a zice asemenea cuvinte⁴⁷.

O a treia propunere, pe lângă acceptarea sau respingerea legii, a fost înaintată de Constantin Langa. Ea viza amânarea votului din consiliu, până la organizarea unui plebiscit local sau a unei consultări individuale cu alegătorii, fiindcă interesele colegiilor erau diferite. Spre exemplu, colegiul IV ar fi acceptat bucurosi moșiile oferite, pentru că alegătorii nu aveau pământ și ar fi dorit să intre în posesia lui pe calea stipulată de lege, în timp ce interesul alegătorilor din colegiul I, mari proprietari de pământ, era respingerea legii, fiindcă impozitul agricol s-ar fi dublat⁴⁸! Propunerea de amânare a lui Langa, supusă la vot, era respinsă⁴⁹.

La un moment dat, primarul Pogor amenința că, dacă se pune în discuție „legea întregă” (așa cum insistă Ciupercescu), va ridica ședința⁵⁰. Mârzescu,

M. C. Epureanu și M. Kogălniceanu – raportul de fundamentare a legii pensiei a fost considerat jignitor, întrucât se afirma că Rosetti „făcuse unirea”. În urma reacțiilor, Rosetti declara că renunță la recompensă. Vezi MOF, nr. 82, 8/20 aprilie 1880, p. 2525-2527.

⁴⁴ „Gazeta de Iasi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 5.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 21.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 9.

din contră, într-o schimbare completă de atitudine, spunea că acceptarea legii putea fi totuși discutată, întrucât comuna era o „creditoare a statului”, iar statul un „datornic” ce propunea o tranzacțiune și o formă de plată. Creditorul avea dreptul să spună „nu-i place”. Această lege nu era una propriu-zisă, ci ca și când statul ar da „o poliță” sau „un bon de tezaur”, care pot fi respinse ca modalitate de plată⁵¹.

În a doua zi a dezbaterilor, 26 aprilie, s-au avansat diferite variante de „acceptare” și „respingere” a legii. Prima propunere supusă la vot, de respingere în bloc a legii, aparținea consilierului T. Ciupercescu, și obținea doar paritate de voturi⁵². Gh. Mârzescu propunea o acceptare condiționată, în sensul unei suplimentări a suprafețelor primite, dacă situația o impunea⁵³. Dar și această variantă era respinsă la vot. Ulterior, cădea la vot și propunerea lui N. Gane, în esență urmând viziunea lui Mârzescu de acceptare condiționată și măsurarea atentă a suprafeței moșiilor și valorii acareturilor⁵⁴. În ultima ședință, din 29 aprilie, Ciupercescu revenea cu propunerea deja respinsă în 26 aprilie, care și de această dată întrunea paritate de voturi⁵⁵.

În final, întrucât niciuna dintre propuneri nu întrunise votul de admitere, se convenea asupra unui vot final pe întreaga lege: „Se pune la vot dacă partea din lege care se consideră ca o transacțiune între stat și comună (prin urmare nu și art. 6!) pentru îndestularea comunei cu suma de 10 milioane, se admite și se respinge”. Votul final consemna șase voturi „pentru” (V. Pogor, N. Gane, I. Ianov, C. Langa, I. Ornescu și A. Belcic) și opt „împotriva” (S. Pastia, N. Sculy Logotetides, N. Rosetti-Roznovanu, C. Rojniță, V. Mihăilescu, D. Gheorghiu, T. Ciupercescu și M. Mircea)⁵⁶. După cum se observă, dintre votanți lipsea tocmai Gh. Mârzescu. Acesta părăsise strategic ședința înainte de votul final și fusese înlocuit de M. Mircea, un opozant al legii, ceea ce basculase majoritatea împotriva compensațiilor⁵⁷.

⁵¹ *Ibidem*, p.10.

⁵² „Consiliul Comunal observând legea prin care se dă Comunei Iași imobilele arătate în tabloul anexat la acea lege, drept plată celor 10 milioane votate de Constituantă, și considerând că, pe de o parte, prin acea lege nu se dă comunei echivalentul celor 10 milioane, iar pe de alta i se impun sarcini mai grele decât veniturile ce-i oferă imobilele cedate. Consiliul, constatând acest fapt, declară că nu-și dă consimțământul său la aplicarea acelei legi, rezervând comunei intacte toate drepturile acordate ei prin votul constituantei din 1866 și legea din 1875” (*ibidem*; vezi și AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 189/1880, f. 85).

⁵³ „Considerând că reprezentațiunea națională departe de a jigni drepturile comune, din contră, recunoscându-le și afirmându-le, a fost convinsă că prin votarea acestei legi comuna Iași își primește întreg echivalentul de 10 milioane; Consiliul Comunal, după dezbaterile urmate și obiecțiunile ridicate, neputându-se aprori și dacă suma de 10 milioane este pe deplin acoperită prin această lege, în interesul conservării și realizării ulterioare a drepturilor sale, declară că-și rezervă dreptul ca prin Guvern și în forma prescrisă de legea comunală, de a solicita de la dreptatea reprezentațiunei naționale și neajunsul până la cifra de 10 milioane ce s-ar constata de o echitabilă și leală executare a acestei legi”. Vezi „Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 11.

⁵⁴ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 189/1880, f. 85 v.

⁵⁵ „Gazeta de Iassi”, Supliment, nr. 62, 1 iunie 1880, p. 29.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁵⁷ „Steaua României”, 7 mai 1880, p. 1-2.

Rezultatul votului de la Iași și semnificația lui politică au produs stupeoare. Presa a speculat că votul avusese o puternică încărcătură anti-guvernamentală și anti-liberală, consiliul fiind controlat de conservatori. Argumentul nu se susținea, întrucât toți conservatorii prezenți – Pogor, Gane și Ianov – votaseră „pentru”. Dintre membrii Partidului Liberal Moderat, Mârzescu a pledat în favoarea tranzacției, în timp ce Sculy Logotetides și Ciupercescu au votat „contra”. Din Frațiunea Liberă și Independentă, Langa și Ornescu au votat „pentru”, în timp ce Pastia, Rojniță, Gheorghiu și Mihăilescu au votat „contra”. Rosetti-Roznovanu, de la Partidul Democrat Național, a votat „contra”. Dintre ceilalți consilieri locali fără culoare politică, Belcic a votat „pentru”, iar Mircea „contra”. Prin urmare, explicația unei vendete politice nu se susținea. „La noi, la Iași, membrii grupurilor politice nu se votează cu sus băeți, jos băeți; ei își păstrează libertatea lor de apreciere”⁵⁸, arăta M. Mircea presei bucureștene.

Interpretarea presei guvernamentale centrale era covârșitor ofensatoare pentru prestația consilierilor ieșeni. Oficiosul „Românul” afirma că voturile au aparținut unor oameni „orbiți și rătăciți de pasiuni politice”, gata să sacrifice interesele orașului⁵⁹, considerând respingerea legii o depășire a competențelor forului local, un vot subversiv statului și un gest de ofensă adusă bunăvoinței țării, ceea ce era un motiv de dizolvare a Consiliului comunal. Potrivit ziarului, consilierii pierduseră:

[...] cu totul din vedere efectele morale dezastruoase pentru unitatea statului, ce ar putea avea presupusul drept al unui consiliu comunal de a se constitui în autoritate egală, dacă nu supremă, autorității legislative, adică Camerii, Senatului și Domnitorului, și de a se împotrivi, de a refuza să se supui legilor făcute de aceste autorități. Un asemenea refuz ar fi o răscoală în contra majorității țării, în al cărei nume și ale cărei puteri și delegațiunea lucrează autoritatea legislativă. *Summa summarum*, o asemenea teorie dezastruoasă constituie un atentat la indivizibilitatea statului. Unde am putea ajunge dacă toate consiliile comunale din țară ar imita ilegala atitudinea a celui din Iași⁶⁰?

Alte argumente guvernamentale, transmise publicului prin intermediul „Românului”, se refereau la faptul că, prin despăgubirea în natură, Guvernul respectase întrutotul sensul și litera votului Constituantei de la 1866⁶¹. Se afirma, în mod fals, că, prin cele 10 milioane, Constituanta înțelesese să acorde puteri Iașului spre a „lupta contra elementului străin”, prin crearea de școli (școala politehnică), „popularea orașului și împrejurimilor cu săteni și industriași români”; în ceea ce privea mult disputatul art. 6, inițiatorii legii din 1862 se gândiseră la un „caracter cu totul provizoriu”, până ce valoarea imobilelor își va reveni. În realitățile economice din 1880 însă, impozitul redus devenise un

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ „Românul”, 1 mai 1880, p. 1.

⁶⁰ *Ibidem*, 19, 20 mai 1881, p. 1.

⁶¹ Vezi Mihai Chiper, *op. cit.*, p. 134-139.

„privilegiu anti-constituțional”. Se credea că impozitele reduse nu mai erau în folosul românilor, „ale căror proprietăți se impuținează, ci în folosul populațiunii străine”, care, folosindu-se de acest privilegiu, inundă fosta capitală a Moldovei, „se stabilește acolo, și-i dă din ce în ce mai mult înfățișarea unui oraș evreiesc”⁶².

La fel de vehement precum „Românul”, „Telegraful” utiliza termenul „dar” când vorbea despre cele 10 milioane. În concepția consilierului M. Mircea – „dar, adică într-un limbaj mai ordinar, pomană”.

Noi, ieșenii, d-le Redactor – ține să răspundă M. Mircea într-o lungă replică adresată presei – nu considerăm cele zece milioane de lei vechi ca o pomană, nici chiar ca o recompensă națională; noi le considerăm ca o datorie, o obligație a statului față de perderile ce am suferit; o obligațiune întemeată pe principiul că „Cel ce cauzează altuia un prejudiciu – fie acela individ sau persoană morală – trebuie să-l despăgubească”⁶³.

În contrapartidă, oficiosul fracțiunii, „Mișcarea Națională”, relansa teza mai veche a anti-moldovenismului manifestat de liberalii-radicali munteni: „Roșii n-au la inimă pe ieșeni, pentru că din sânul lor au ieșit, de la 1866 și până acuma, și cu toate presiunile și ingerințele, censorii cei mai necorigibili ai tuturor actelor nenorocite făcute de ei, și chiar a tuturor relelor lor aplicări”. Roșii – exponenții celui mai crunt centralism – căutau „îngenuncherea Iașilor”, aducerea sub o oarbă ascultare, un fel de „fabrică electorală”, cum ajunseseră unele județe din Moldova⁶⁴. În concepția editorilor de la „Mișcarea Națională” legea din 11 aprilie 1880 se îndepărtase de intențiile și angajamentele solemne din 1862 și 1866 (înjumătățirea impozitului funciar, intenția de a termina cazarma din Copou), deci de *a furniza un venit care să suplinească golul lăsat prin centralizare*, și impunea noi sarcini suplimentare Iașului, cum ar fi fundarea unei școli politehnice, a cărei funcționare se recunoștea că era o povară și pentru stat. Demonstrația finală sintetiza că legea compensațiilor votată în 10 aprilie 1880 era un act de forță împotriva voinței administrației locale, care-și revendica autonomia și libertatea de decizie, degrevată de impunerile și obligațiile trasate de la centru. Iașul a fost surprins de „prezentarea, votarea și sancțiunea acestei legi în 48 de ore”⁶⁵.

La fel de relevante erau excursurile de drept administrativ, neașteptat de numeroase în paginile presei centrale. O dispută cu mult miez dintre „România liberă” și „Presa” o regăsim comentată și explicată în paginile „Mișcării Naționale”. Cele două ziare bucureștene reflectau, de fapt, „școlile juridice” mobilizate ad-hoc de curentele centraliste și cele regionaliste. „Presa” susținea că refuzul „donației” de către Consiliul comunal era un act nul ca efect, întrucât „donația, făcută prin lege, avea un caracter excepțional și nu poate fi privită ca o simplă politicitațiune pe care comuna ar refuza-o”. Răspunsul din partea

⁶² „Românul”, 22, 23 mai 1881, p. 1.

⁶³ „Steaua României”, 7 mai 1880, p. 2.

⁶⁴ „Mișcarea națională”, 2 mai 1880, p. 1.

⁶⁵ *Ibidem*, 3 mai 1880, p. 2.

„României libere”: De la art. 800 cod civil până la art. 942, care reglementa natura și formele donației, nu era specificată existența mai multor „feluri de donații între vii”, inclusiv una de natură „excepțională”. Donația era un „contract solemn” și avea nevoie acordul a două voințe, „trebuia să existe voința Donatorului de a da și aceea a Donatarului de a primi”. Camera a transformat o donațiune, pe care a numit-o „excepțională”, dintr-un contract solemn într-un act „arbitrar”, „depinzând numai de voința despotică a Donatorului”. Pe de altă parte, „Presa” arăta că refuzul Consiliului era un act nul, fiindcă „o comună, persoană morală nu putea încheia contractul de donațiune, în termenii art. 817 cod civil, decât cu autorizația guvernului”⁶⁶. Răspunsul „României libere” vorbea de o inexactitate îndrăzneată, o „tălmăcire vicleană”: „Art. 817 (copiat după Codul Napoleonian din 1817, art. 937) ne spune că «donațiunile făcute persoanelor morale nu pot fi acceptate fără autorizarea guvernului»”⁶⁷. Prevederile „nu pot fi acceptate” nu înseamnă, în nici un caz, exact opusul: că nu pot fi „nici refuzate” fără autorizarea guvernului⁶⁸.

Într-un plan politic mai amplu, presa conservatoare nu rata prilejul de a ataca politica lui I. C. Brătianu față de regiunea de la nord de Milcov:

Moldova e obicinuită a crede că d. Brătianu o tratează ca p-o provincie *anexată*; Moldova și-a văzut multe din plângerile sale nesocotite. Indignațiunea e mare acolo. Băgați de seamă să nu turnați unt-de-lemn peste jăratec. Când ziare din Moldova strigă: „Să purtăm revolvere în contra prefectilor d-lui Brătianu!”, avem dreptul să ne îngrijim, și să cerem de la stăpânitorii de azi ai țării: mai multă prudență și mai multă iubire⁶⁹!

„România liberă” se poziționa de partea Iașului și credea că această sumă trebuia acordată pentru „întărirea elementului românesc, prin institute necesare, fără să i se ridice privilegiul de la 1862. Când Iașii vor fi destul de tari contra străinismului, care le ucide caracterul românesc, vom putea să-i ridicăm acel privilegiu”⁷⁰.

În căutarea unei „păci adânci”

Votul de respingere a produs perplexitate la București și a reactualizat vechile dispute între liberalii radicali munteni și liberal-moderații moldoveni/fracționiștii ieșeni, relansând dezbaterea despre Iașul „turbulent” și Moldova „nepacificată”. Pozițiile erau ireconciliabile. În percepția liberalilor radicali, Iașul se arătase nerecunoscător și jignise bunăvoința țării, în timp ce ieșenii se

⁶⁶ *Aprecierile presei în cestiunea celor 10.000.000 datorite Iașilor*, în „Mișcarea Națională”, 10 mai 1880, p. 3.

⁶⁷ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. I, *Codurile*, București, Editura librăriei Leon Alcalay, 1903, p. 247.

⁶⁸ *Aprecierile presei în cestiunea celor 10.000.000 datorite Iașilor*, în loc. cit.

⁶⁹ „România liberă”, 2 mai 1880, p. 1.

⁷⁰ *Ibidem*.

considerau umiliți și ofențați de ceea ce li se oferise. Guvernul era pus într-o situație incomodă. Dacă ar fi decis să continue, forțând compensațiile în varianta cerută de Ion C. Brătianu, nu făcea decât să confirme scenariul de lucru al regionaliștilor – Bucureștii, „roșii”, Guvernul tratau Moldova ca pe o provincie anexată, disprețuindu-i interesele și sensibilitățile. În noile circumstanțe, Guvernul și majoritatea liberală au ales să îngroape subiectul mai bine de jumătate de an și să închidă ochii, temporar, la conotația „revoluționară” a votului de la Iași. Dar conflictul „înghețat” era readus în discuție la sfârșitul anului 1880, prin două intervenții succesive din 13 decembrie ale deputaților C. Christodulo Cerchez și Dimitrie Mărgăritescu, care l-au interpellat pe ministrul de Interne, Alexandru Teriachiu, în privința chestiunii celor 10 milioane. Mărgăritescu, de partea aripii liberale centraliste dure, era interesat în măsurile de pedepsire a Consiliului comunal din Iași, autoritate învinovățită că nu se conformase votului Camerei⁷¹.

La 14 ianuarie 1881, C. Christodulo Cerchez relua interpellarea dintr-o perspectivă opusă. Cerea Guvernului o soluție, iar poziția lui era că aleșii ieșeni fuseseră „în drept” să refuze primirea proprietăților stabilite de București⁷². În replică, președintele Adunării, D. Lecca, avansa ca soluție de tranșare a conflictului dizolvarea Consiliului, pe motiv că se pusese „mai presus de țară, adică mai presus de voturile Adunării și Senatului, mai presus de guvern”. De pe poziții centraliste, Lecca se referea la compensații ca la „un dar” oferit de Cameră, fronda consiliului de la Iași interpretând-o ca manifestarea unui „stat republican în mijlocul statului constituțional român”. Similar, Dimitrie Mărgăritescu considera atitudinea Consiliului o „punere în rebeliune contra legilor țării”, depășindu-se mandatul alegătorilor, conform art. 76, lit. h din legea comunală. Articolul 76 prevedea spețele ce aveau nevoie de aprobarea ministrului de Interne sau a consiliului. Mai exact, conform prevederii de la litera h, consiliul putea aproba „primirea darurilor și legăturilor făcute comunei, sau așezămintelor comunale, când valoarea lor nu trecea de 10.000 lei”⁷³. În opinia lui Mărgăritescu, consiliul nu era competent să se pronunțe în chestiunea compensațiilor, întrucât limita de 10 milioane trecea peste atribuțiile mandatului consiliului, care trebuia doar „să plece capul”. Cerea direct dizolvarea acestuia pentru a-i „trimite la răspundere pe cei care au păgubit orașul Iași”⁷⁴.

Prin luările de poziții, majoritatea guvernamentală liberală din Cameră ajunsese într-un punct de răscruce. La 14 ani de la votarea compensațiilor, disputa dintre Consiliul din Iași și Guvern/majoritatea parlamentară reactualiza interesele financiare ireconciliabile ale moldovenilor și centrului/valahilor. Iașului

⁷¹ MOF, nr. 280, 14/16 decembrie 1880, p. 8104; „Românul”, 16 decembrie 1880, p. 1147; „Liberalul”, 17 decembrie 1880, p. 1.

⁷² MOF, nr. 10, 15/27 ianuarie 1881, p. 207.

⁷³ Ioan M. Bujoreanu, *Appendice la colecțiunea de legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat de la 1 ianuarie anul 1871 până la 1 ianuarie 1875 și în continuare*, vol. II, București, Noua tipografie a laboratorilor români, 1875, p. 89.

⁷⁴ MOF, nr. 10, 15/27 ianuarie 1881, p. 208.

i se cerea să „plece capul”, în timp ce ieșenii solicitau îndeplinirea completă a unor promisiuni mereu amânate.

Cel care schimba complet interpretarea conflictuală între moldoveni și munteni era șeful PNL și al Guvernului. Foarte abil, I. C. Brătianu setează, mai clar decât o făcuse în aprilie 1880, un alt narativ al menirii compensațiilor, proiectând o miză comună a moldovenilor și muntenilor: combaterea „pericolului” evreiesc. Potrivit liderului liberal, compensațiile nu trebuiau oferite pentru sacrificiile făcute de Iași în scopul „măririi țării”, deci nu pentru pierderile suferite în trecut în numele patriotismului. Ele erau acordate pentru viitor în scopul întăririi orașului, care trebuia recâștigat ca bastion al românității. Așadar, de la o soluție de închidere a litigiilor unirii între „frații” moldoveni și munteni, Brătianu muta cu totul scopul legii spre proiectarea unui rol de fortificație a fostei capitale „împotriva elementului străin”. Se escamota astfel originea disputei dintre moldoveni și munteni și, printr-o abilă manipulare a spaimelor naționaliste, legea era transformată într-o piesă a unei *reconquiste* antisemite. Elocvent, în intervenția sa din Adunare, Brătianu explica de ce legea nu fusese promulgată în forma votată în 1866 ori 1875. Susținea ideea de a se întări elementul românesc în fața celui străin, prin vânzarea pământurilor către români, pentru ca „Iașul să fie o cetate încongiurată de români”, în timp ce școala politehnică, despre care legea făcea vorbire, fusese gândită în sensul unei „școli de meserii”: „[...] trebuie să ne silim a da elementului român putere, astfel încât acești străini să nu-i absoarbă pe români, ci în elementul român să se contopească străinii”⁷⁵.

A doua manevră a lui I. C. Brătianu a fost să adopte o atitudine conciliantă față de conotația „revoluționară” a votului de la Iași. Pretindea că s-a gândit „că a avut dreptul consiliului comunal să refuze; n-am putut să privesc acest refuz ca o revoltă contra unei legi”. Dădea asigurări că rămânea mai „răbdător în privința Iașilor, decât ar fi fost răbdător în privința oricărui alt oraș”⁷⁶. Declarativ, șeful Guvernului se arăta dispus să facă completări sumei propuse, dacă valoarea imobilelor nu se ridică la suma estimată, ba chiar să instituie un comitet de administrare a acestei donații, în caz de nevoie⁷⁷.

În intervențiile din Cameră se remarcă Gh. Mârzescu, interesat să construiască un suport juridic al legii. În primul rând, el amintea deputaților că făcuse caz în Consiliul comunal de utilizarea unui „limbaj revoluționar” și că autoritatea comunală însăși adoptase o conduită revoluționară⁷⁸. Pe mai departe, propunea ca variantă de lucru reluarea unui vot în consiliu pentru redeschiderea unor negocieri oficiale de această dată între oraș și Guvern în acord cu legea comunală. Deputatul considera Iașul un „creditor al statului”, iar statul un debitor, care trebuia să negocieze forma – bani sau bunuri – de stingere a datoriei, pe principiul „statul datorează, statul trebuie să plătească”⁷⁹. A fost însă o propunere întâmpinată

⁷⁵ *Ibidem*, p. 209.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 210; „Liberalul”, 17 ianuarie 1881, p. 1.

⁷⁸ MOF, nr. 10, 15/27 ianuarie 1881, p. 212.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 211.

sarcastic de liberalul George Vernescu, scandalizat că discuția se purta în termeni de „debitori și creditori” și de „tablou de partaj”. Apreciind că „darul” de la 1866 era „excepțional”, deci nu se încadra în prevederile legii comunale pe baza căreia moldovenii își construiseră refuzul⁸⁰, Vernescu insista pentru o „înțelegere discutată”, pe ideea că era nevoie de o „pace adâncă, bine cugetată, și întemeiată pe îndestularea și interesele Iașilor”, a cetățenilor care se sacrificaseră pentru unire⁸¹.

În concluzie, Guvernul și majoritatea parlamentară au evitat să adopte o decizie care să devină cutumă în conflictul cu o autoritate locală. I. C. Brătianu s-a ferit de precedentul ca orice lege votată în Parlament, găsită nesatisfăcătoare de un consiliu comunal sau județean, să poată fi retrimisă în legislativ pentru a intra în negocieri cu „acea majoritate care a respins-o”⁸². Discuția din Cameră se încheia cu ideea de a lăsa neschimbată legea și eventual de a adăuga, pe măsura calculelor, eventuale noi suplimentări ale compensațiilor.

În urma interpelărilor din Cameră, Consiliul din Iași urma calea sugerată de Mârzescu, de a pune demersurile pe linia formală a legii comunale. La 5 februarie 1881, într-o ședință a Consiliului comunal, era votată propunerea unei comisii care să ducă negocieri cu Guvernul, formată din Vasile Pogor, Dimitrie Rosetti și Constantin Langa. Totodată, era adoptată o rezoluție, compusă din mai multe articole, ce reprezenta un fel de program de la care persoanele investite cu mandatul consiliului nu se puteau îndepărta⁸³.

Negocierile nu au decurs deloc favorabil. În ședința din 24 februarie/ 8 martie 1881 a Consiliului comunal, după o lungă discuție, mai ales asupra raportului adresat de comisia trimisă la București de la Iași, s-a luat hotărârea cu cinci voturi „pentru” și patru „contra” să se intenteze un proces statului pentru cele 10 milioane⁸⁴. Intențiile procesuale nu s-au concretizat. O lună mai târziu, Vasile Pogor și viceprimarul I. Ianov au demisionat, iar informațiile neoficiale sugerau că Guvernul I. C. Brătianu era hotărât să răspundă brutal prin dizolvarea consiliului comunal⁸⁵. Dizolvarea avea să mai aștepte. În urma venirii guvernului Dumitru C. Brătianu (10 aprilie – 8 iunie 1881), negocierile se relansau și, pe hârtie, chiar se ajungea la un compromis. Într-o scrisoare apărută în „Independența română”, la 22 iunie 1881, Nicolae Gane detalia discuțiile purtate cu miniștrii de Interne și de Finanțe din guvernul Dumitru C. Brătianu – Eugeniu Stătescu, respectiv D. A. Sturdza –, la care participaseră consilierii Ioan Ornescu și Dimitrie Rosetti, negocieri soldate cu o înțelegere privind noua formă a compensațiilor, sub rezerva adeziunii Consiliului comunal:

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, p. 212.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ „Liberalul”, 14 februarie 1881, p. 1.

⁸⁴ „Curierul” (Th. Balassan), 27 februarie/11 martie 1881, p. 3.

⁸⁵ „Liberalul”, 7 martie 1881, p. 1.

Pe lângă moșiile cedate comunei Iași, prin legea din 11 april 1880, se mai cedează și moșiile Băiceni, Polenii, Rusenii și Ulmii, care compun un total de 2.422 făci cu o arendă de 36.097 lei. Intrarea comunei în stăpânirea veniturilor tuturor imobilelor fără excepție, urmează a fi din ziua de 23 aprilie 1881. Obligațiunea creării unei școli politehnice, ce era impusă comunei prin sus zisa lege, se înlocuiește acum prin aceea de a se da o dezvoltare mai întinsă școalei de meserii actuale ce se întreține de Comună⁸⁶.

Noul proiect de lege, formulat în trei articole, a fost redactat și păstrat de N. Gane după notele autografe încredințate de ministrul de Finanțe. Gata să fie trimis Adunării, în 2 iunie (deci în zilele în care în culise liberalii pregăteau revenirea lui I. C. Brătianu la șefia Executivului), în Guvern apărea o obiecție, considerându-se mai nimerit de a se obține mai înainte acordul Consiliului comunal. Existând pericolul încheierii sesiunii parlamentare, Gane redacta rapid o telegramă în prezența ministrului de Finanțe (act plătit din banii Guvernului, deci cu relevanța unei corespondențe oficiale a statului), prin care solicita acordul Consiliului din Iași, accept obținut prin vot foarte rapid, cu „oarecare mici rezerve” comunicate ministrului de Interne. Stătescu – afirmă N. Gane –, care participase până atunci la negocieri, își schimba brusc atitudinea și răspundea telegrafic autorității din Iași că „nu-i aprobă votul, considerându-l nul și neavenit”, adăugând apoi că nici N. Gane nu ar fi avut autorizația să participe la discuții. Situația l-a lăsat perplex pe Gane, mai ales că ministrul Stătescu îl anunțase anterior pe prefectul județului Iași că „proiectul s-a depus în Cameră”, cerându-i să aducă acest lucru la cunoștința publicului ieșean⁸⁷.

Într-o interpelare, la 5 iunie 1881, adresată miniștrilor de Interne și Finanțe, Nicolae Gane făcea publică existența noului proiect de lege privind compensațiile, subscris de miniștri, prin care să se curme diferendul cu Consiliul din Iași, proiect subscris de Carol I într-un mesaj de înaintare către Adunare. Cu toate acestea, ministrul de Interne, Eugeniu Stătescu, încă nu depusese inițiativa legislativă la biroul Camerei⁸⁸. Gane nu mai apuca să primească un răspuns de la ministru, întrucât avea loc schimbarea de guvern la 9 iunie, prin revenirea lui Ion C. Brătianu la conducere și a lui C. A. Rosetti la șefia ministerului de Interne. Rosetti primea mandatul să adopte o atitudine foarte dură, fără niciun fel de deschidere la negocieri în chestiunea compensațiilor.

Ieșirea la scenă deschisă a lui Nicolae Gane în presă și Adunare, altfel destul de atent să nu creeze noi tensiuni între autoritățile locale și centrale, se explica prin informațiile apărute. În 17-18 iunie, presa guvernamentală dădea semnalul dizolvării consiliului rebel din Iași, act politic care putea stârni multe pasiuni. „Telegraful” susținea că forul ieșean nu lucra pentru binele orașului, ci mânânat de „spirit de partid” pune guvernul în situații umilitoare. Vorbind despre existența unui protest al ieșenilor adresat între timp guvernului, același ziar

⁸⁶ „Independența română”, nr. 522, 22 iunie 1881, p. 2.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ MOF, nr. 51, 6/18 iunie 1881, p. 1662.

arăta: „Acum credem că guvernul nu va mai fi conciliant, nici îndelung răbdător în fața manifestării opiniunii publice, când sunt în minister bărbați care au ținut întotdeauna cont de voința poporului”. În același timp, în consiliul ieșean aveau loc discuții furtunoase despre situația dezastruoasă a finanțelor locale, de care Guvernul era învinovățit. N. Gane citea un discurs în acest sens în forul local⁸⁹.

În „Monitorul Oficial” din 24 iulie/5 august 1881 era publicat decretul dizolvării Consiliului comunal Iași, în conformitate cu art. 71 din legea comunală, pe baza raportului ministrului de Interne nr. 12.874⁹⁰. Rosetti aducea acuzații grave, nemaîntâlnite. În primul rând, învinovătea consiliul că în ședințele sale se petrecuseră acte de natură „a tulbura ordinea publică” și că, „prin discuțiuni de natură ilegale, probase lipsa de îngrijire pentru interesele comunei și pentru lucrul public”. Erau acuzații de instigare a „urii și a disprețului cetățenilor ieșeni” asupra Corpurilor legiuitoare și a Guvernului, prin nesocotirea legii celor 10 milioane, act de „desconsiderare a bunăvoinței țării”, asimilabil lez-națiunii. Respingerea legii, acuza ministrul de Interne, adusesse mare pagubă și atrăsese dezaprobarea majorității locuitorilor, așa cum se scria într-o plângere subscrisă de 331 de cetățeni ajunsă la Guvern. Pentru a da aparența unei atitudini consecutive de nerespectare a legilor țării, consiliului i se mai imputa refuzul recunoașterii cetățeniei unor împământeniți. „Acest caz – susținea raportul – s-ar putea lua drept un act de rebeliune, deoarece se refuză recunoașterea legilor votate de Corpurile legiuitoare și sancționate de puterea executivă, după formule constituționale”. Apoi, consiliul mai era acuzat că nu cercetase conturile comunale din anii 1877-1880, consilierii n-au vrut să se supună legii recensământului general, alocând personal insuficient, pe lângă absenteismul care bloca ședințele consiliului convocat în sesiunea extraordinară. Concluzia raportului lui C. A. Rosetti nu dădea dreptul la comentarii: „Toate debaterile acestui consiliu n-au fost decât d-a lovi în lege, în prestigiul Camerilor și al Guvernului”; acel consiliu lucra în „contra intereselor comunale, și dacă s-ar mai tolera în funcțiune ar înăspri și mai mult nemulțumirile orășenilor”. Neputând să întoarcă consiliul de la „calea abătută”, în baza art. 71 din legea comunală, consiliul era dizolvat⁹¹.

Replica ieșenilor și datoria României față de Iași

Termenii redactării raportului de dizolvare au fost considerați ofensatori și falși de consilierii care se opuseseră compensațiilor în forma propusă de Guvern și Adunare. Cel mai elaborat răspuns era sintetizat în broșura semnată de Scarlat Pastia⁹², fost primar al urbei. El considera raportul ministrului un pamflet și replica punctual capetelor de acuzare. La învinuirea despre neglijența Consiliului, Pastia

⁸⁹ „Liberalul”, 21 iunie 1881, p. 1.

⁹⁰ MOf, nr. 91, 24 iulie/5 august 1881, p. 2804. Vezi și AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 122/1881, f. 11.

⁹¹ MOf, nr. 91, 24 iulie/5 august 1881, p. 2804.

⁹² S. Pastia, *D-lui C. A. Rosetti, ministru de interne (răspuns asupra raportului de dizolvarea Consiliului comunal de Iassy)*, Iași, Tipografia Națională, 1881.

arăta că, de la 1 ianuarie până la 1 iulie 1881, se întruniseră 58 de ședințe în curs de 143 de zile, „mai mult decât o treime din zilele lucrătoare dintr-un semestru, lucru care nu s-a mai văzut nici chiar în comuna București [...] pe timpul când acea comună avea mare fericire de a fi administrată de către actualul domn ministru de Interne (C. A. Rosetti) ca primar”⁹³. Cât despre actele de natură a tulbura ordinea publică, nu se menționa un singur caz; au fost însă discuții, afirma Pastia, de a tulbura „ordinea ilegală și arbitrară ale Guvernului”, precum discuția ca să oblige pe primarul de la 1880, C. Christodulo Cerchez, între timp ajuns prefect de poliție al guvernului liberal, să redacteze în termen bugetul comunal. Pastia făcea publică o lungă dispută între Primărie și ministrul C. A. Rosetti pe seama aprobării bugetului. Primăria dorea să amortizeze o datorie din 1873 pentru asfaltări, prin convertirea ei într-un nou împrumut, în timp ce Guvernul refuza și solicita insistent includerea în buget a banilor pentru „garda civică”⁹⁴, considerată de opoziție instrument de presiune guvernamentală, a roșilor, în desfășurarea procesului electoral.

În ceea ce privește acuzațiile legate de opoziția la legea compensațiilor, care „falsifică adevărul în modul cel mai viclean”, Pastia opina că reprezentanții comunei apăraseră drepturile orașului. Datoria României față de Iași, stabilită în 1866 la un milion de lei anual, a fost amânată sub diferite pretexte timp de 14 ani, în dezbateri aprinse în Cameră și Senat, când, susținea Pastia, „s-a îmbogățit dicționarul român cu multe cuvinte noi, insultătoare, create ad-hoc la aceste ocazii”⁹⁵.

Pentru Pastia, legea din 1880 reprezentase o formă mascată de a spori veniturile la bugetul național. Mai întâi, credea el, guvernul Brătianu observase că Iașul plătea jumătate de impozit funciar de 3% și s-a gândit să-l uniformizeze cu restul țării, dar, ca să-i convingă pe ieșeni „să înghită hapul amar”, l-a „poleit” cu cele 10 milioane. Potrivit formulei lui Pastia, Guvernul ucidea „patru iepuri cu aceeași măciucă”: 1) sporea dările; 2) se dispensa de obligația celor 10 milioane, căci erau date în locul lor barăci, culturi de vie în păragină, moșii nemăsurate și neevaluate ca să nu se poată vedea cât valorează; 3) un pretext ca PNL să se laude că a fost partidul care s-a achitat de datorii, chiar dacă acestea nu satisfăceau legile votate inițial; 4) o răzbunare politică pentru că Iașul i-a tratat de-a lungul timpului pe liberalii munteni ca „impostori”⁹⁶. Așa se explica, potrivit lui Pastia, rapiditatea cu care legea parcursese în numai patru zile toată filiera legislativă, fiind promulgată și extinsă cu o mulțime de obligații pe care comuna nu ar fi putut să le îndeplinească nici dacă ar fi avut un venit de zece ori mai mare.

Procedura Guvernului, arăta Pastia, era discutabilă: 1) a precurmat o afacere litigioasă, fără a se înțelege în modul prescris de legea comunală cu cel interesat,

⁹³ *Ibidem*, p. 3.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 5-15.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 25-27.

adică cu consiliul care reprezenta interesele orașului; 2) nu se știa dacă legea reglatoare a datoriei era o lege de achitare la care orașul trebuie să se supună vrând-nevrând; 3) dacă se puteau primi imobilele ce i se ofereau fără o prealabilă măsurare și evaluare, spre a se vedea în ce proporție acoperă suma ce i se cuvenea Iașului; 4) dacă se puteau accepta sarcinile impuse pe baza unor venituri insuficiente ale proprietăților ce i se ofereau; 5) dacă se putea renunța într-un mod vag și nedeterminat la toate pretențiile pe care Iașul le avea în contra statului⁹⁷.

Sintetizând, potrivit lui Pastia, ședințele de respingere din consiliu au conchis: 1) că Guvernul nu putea închide chestiunea fără a se consulta cu consiliul, de a obține adeziunea printr-un vot dat în forma prescrisă de legea comunală, întrucât orice „tranzacție pentru a fi valabilă urmează să fie consimțită de amândouă părțile”. Legea era socotită a avea caracterul unei tranzacții, întrucât guvernul nu dădea numerar comunei, ci imobile; 2) ceea ce numea guvernul „lege”, față de Iași, nu se putea considera decât „ca o procură” ce s-a dat de Corpurile legiuitoare de a putea trata cu orașul și de a înstrăina o parte din averea țării, nicidecum ca o lege de ordine publică sau ca lege organică, căreia trebuie să se supună orice persoană, fizică sau juridică: „Dacă lucrurile s-ar petrece în modul precum îi place guvernului, atuncia n-ar avea decât a face câte o lege pentru fiecare creditor al său, și cu dânsa a-i astupa gura; și la caz de a se cam împotrivi, a-i da câțiva pumni în cap, a-l declara rebel la legi, și a-l trata ca astfel”; 3) consiliul era convins că imobilele ce i se propuneau nu se ridică nici la suma invocată, nici la suprafață, considerând absurd și nedrept a se impune orașului să primească fără să controleze; 4) Iașul nu putea accepta sarcinile ce i se presciseseră – școală politehnică, alimentarea cu apă și construirea stabilimentelor publice – întrucât unele dintre ele priveau exclusiv statul –, apoi venitul imobilelor nu avea cum să acopere nici măcar în parte sarcinile trasate. Comuna, primind necondiționat sarcinile, ar fi însemnat să accepte îndatorirea să acopere neajunsurile din veniturile sale ordinare; 5) Iașul nu putea renunța vag la toate pretențiile sale, trebuind să se specifice că renunțarea se referă numai la ceea ce deriva din cele 10 milioane, fără alte intenții ascunse. În Cameră s-a propus acest lucru, dar Guvernul nu a admis un asemenea vot, semn că existau planuri încă neclare⁹⁸.

Chiar dacă observațiile lui Pastia puteau fi punctual exagerate, pe fond ele se vor dovedi logice și întemeiate. Cum vom vedea, sarcinile impuse Iașului erau în continuare atât de costisitoare – raportate la valoarea investițiilor și cuantumul veniturilor din compensații –, încât se poate spune, fără a cădea în eroare, că administrația locală avea o reprezentare mult mai exactă asupra situației.

Replica neobișnuită și neașteptată a consilierilor ieșeni din întregul spectru politic, la care s-a raliat o parte a societății locale, a determinat Guvernul să-și reevalueze atitudinea. După actul de pedepsire prin dizolvarea vechiului consiliu,

⁹⁷ *Ibidem*, p. 29-30.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 30-34.

Bucureștiul prelua, totuși, o parte din sugestiile acestuia, suplimentând compensațiile cu o serie de moșii, în timp ce obligațiile autorității locale erau diminuate. Școala Politehnică dispărea dintre obligații, în schimb se adopta varianta dezvoltării școlii de meserii, iar prisosul fondurilor era îndreptat spre capitolul alimentării orașului cu apă.

Primul semn a fost că prefectul N. Pruncu începea o campanie de informare a ieșenilor prin afișarea de anunțuri în oraș, în care se vestea că Guvernul acceptase obiectiile formulate de consiliul dizolvat privind valoarea bunurilor și obligațiilor. Apoi, ministerul de Interne – între 25 ianuarie și 1 august 1882, condus interimar de I. C. Brătianu după demisia lui C. A. Rosetti – a inițiat o corespondență oficială cu noul consiliu pentru ieșirea din impasul compensațiilor⁹⁹. Întrunit în ședință, consiliul accepta compensațiile cu suprimarea școlii politehnice¹⁰⁰. În următoarea sesiune parlamentară, cea din 1882, avea să fie adoptată (în Senat la 16 februarie, în Adunare la 4 martie) o așa-numită „Lege pentru modificarea unor dispozițiuni din legea de la 11 aprilie 1880, relativă la lichidarea și întrebuintarea celor 10.000.000 de lei vechi, votați de constituentă orașului Iași, în ședința de la 29 iunie 1866”.

Dezbaterile noii forme a legii de compensație începeau în Adunare la 28 ianuarie¹⁰¹. Raportorul B. Gheorghian propunea suplimentar acordarea a încă 4.749 fălci de teren, evaluate la 633.547 lei, și scutirea Iașului de obligația întreținerii unui institut politehnic, îndatorând municipiul să dezvolte școala de meserii¹⁰². Deputații N. Ionescu și Remus Opran încercau, fără succes, să păstreze școala politehnică, în viziunea lor o instituție rezervată doar fiilor de români, după modelul școlii militare de la Iași, în ideea de a propaga „gustul aplicărilor industriale la tinerimea română”. Mai importantă era însă atitudinea deputaților, deveniți atenți la sensibilitățile moldovenilor. Nu se mai discuta pe un ton imperativ despre „obligația capului plecat”. Deputatul V. Iepurescu recunoștea oportunitatea „consimțământului” și autonomia de decizie a consiliului, se referea la deplina capacitate a autorității locale de a dispune de compensații, degrevate de voința autorității centrale¹⁰³. Însuși M. Kogălniceanu se disculpa de rolul ministerial avut în scandal, afirmând că l-a felicitat în 1880 pe Ioan Câmpineanu, ministru de Finanțe, ca membru al Guvernului, dar nu ca ieșean, „fiindcă ne-a dat puțin”¹⁰⁴.

Gh. Mârzescu ținea să sintetizeze natura conflictului de la baza legii din 11 aprilie 1880: autonomie locală vs. centralism. Mai precis, cum uzurpau reprezentanții naționali drepturile comunei? Prin impunerea cheltuielilor pe care trebuia să le facă Iașul (școala de meserii, alimentarea cu apă ș.a.m.d.):

⁹⁹ *Desbaterile corpurilor legiuitoare*, nr. 41, 30 ianuarie/11 februarie 1882, p. 520.

¹⁰⁰ *Idem*, nr. 56, 18 februarie/2 martie 1882, p. 819.

¹⁰¹ *Idem*, nr. 41, 30 ianuarie/11 februarie 1882, p. 519.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 522.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 523.

Cum, eu, consiliul local, autoritate imediată, care cunosc și sunt dator să cunosc necesitățile orașului, n-am dreptul să rostesc conform cu dreptul conferit prin legea comunală? [...] Lăsați, deci, d-lor autonomia comunei; d-v. care sunteți liberali, care sunteți democrați, care ziceți și repetați neconținut descentralizarea administrativă, căci cum vine puterea legislativă de centralizează ca să zic așa și ordonă comunei; iată ce trebuie să faci mai întâi cu banii pe care ți-am datorit și pe care ți-i plătesc astăzi. Iată cum principiul cel mare al descentralizării este implicitmente călcat în picioare¹⁰⁵.

Îndemnul era să nu se încalce atribuțiile Consiliului. Mârzescu cerea ca Guvernul să se pună în relații oficiale cu comuna și să negocieze cu ea pe baza unui mandat formal al Consiliului comunal.

În discuțiile de la Senat (16 februarie 1882) se convenea să se modifice prevederea referitoare la înființarea unei școli politehnice și a unui muzeu industrial cu „dezvoltarea școlii de meserii, completarea atelierelor pentru industriile cele mai necesare”¹⁰⁶. Mai important, din raportul întocmit de Theodor Rosetti rezulta că ministrul de Finanțe, G. Chițu, recunoscuse supraevaluarea imobilelor cedate Iașului prin legea din 11 aprilie 1880 și înaintase un nou proiect, acceptat în prealabil de autoritatea locală din fosta capitală, cu un mod de calcul prezentat detaliat. Guvernul nu considera că ar fi fost în avantajul orașului Iași și nici al statului să se intre pe calea unor expertize minuțioase la fața locului, de aceea recunoștea că prețul locurilor și acareturilor cedate în 1880 nu era real, având în vedere starea lor deteriorată¹⁰⁷. Dar și în acest caz se cerea un consimțământ al Consiliului – de către generalul C. Manu – pentru a nu se mai repeta respingerea din prima instanță, surprinzătoare și pentru M. Kogălniceanu¹⁰⁸.

Ce conțineau noile compensații? În plus față de legea din 11 aprilie 1880, se adăugau șase moșii – Buciumi, Înconjurătoarea mănăstirii Socola, Băiceni, Ruseni, Poleni și Ezăreni – în suprafață (neverificată) de 4.749 fălci, din care teren de cultură 2.256 fălci, arendați anual la o valoare de 42.249 lei¹⁰⁹, 907 fălci de pădure și 1.586 fălci de culturi de vie cu embaticuri¹¹⁰.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 525, 526.

¹⁰⁶ *Idem*, nr. 56, 18 februarie/2 martie 1882, p. 816.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 819.

¹⁰⁹ MOF, nr. 281, 17/29 martie 1882, p. 8866.

¹¹⁰ „Art. I. Pe lângă bunurile arătate în tabelele sub lit. A, B și C, anexate pe lângă legea din 11 aprilie 1880, se mai cedează de veci orașului Iași moșiile Buciumi, Înconjurătoarea mănăstirii Socola, afară de locurile stăpânite actualmente de seminarul Socola, Băiceni, Ruseni, Poleni și Ezăreni, cu trupurile lor, din județul Iași, arătate detaliat în tabela anexată pe lângă această lege.

Art. II. Comuna Iași este scutită de orice plată de taxă după legea timbrului, atât pentru cesiunea precedentă de bunuri, cât și pentru aceasta ce i se mai face acum.

Art. III. Veniturile imobilelor cedate, precum și sumele provenite din vânzarea loturilor de pământ, ce comuna Iași este obligată de a face cultivatorilor și industriașilor români, după art. 2 din legea de la 1880, sau din vânzări ce s-ar mai face din aceste imobile, conform legei comunale, de către autoritatea comunală, se vor întrebuința pentru a se da o dezvoltare mai mare școalei actuale de meserii a comunei Iași, complectându-se cu ateliere mai numeroase pentru industriile cele mai necesare. În această școală nu se pot admite decât fii de cetățeni români sau de origine română.

Consecințele compensațiilor „în natură” (*datio in solutum*)

Aspectul cel mai important în cuantumul datoriei îl reprezenta faptul că fondul era inalienabil – prin lege se putea folosi numai venitul (chiria sau arenda proprietăților, după caz). Bugetul local se afla în 1882 într-o situație dezastruoasă, iar cele 10 milioane, dacă ar fi fost acordate în bani lichizi, ar fi reprezentat veniturile orașului pe aproape opt ani! În schița de buget pe anul 1882-1883 – bugetul se vota în luna martie, anul fiscal începea la 23 aprilie – consiliul estima venituri totale de numai 1.297.907 lei¹¹¹, înregistrând un deficit uriaș: cheltuielile totale ale anului 1882-1883 erau prevăzute la 2.369.530 lei, în care era cuprinsă suma de 1.019.593 lei – plata unor împrumuturi – și a deficitului anului 1881-1882 de 208.327 lei¹¹². Deficitele bugetului ordinar urmau să fie achitate printr-un împrumut de 2.000.000 lei, aprobat de Cameră¹¹³.

În vederea preluării compensațiilor, Primăria dezvolta „serviciul de percepțiune”, care urma să se ocupe inclusiv de colectarea veniturilor provenite de pe „moșiile cedate de stat comunei pentru milioanele cuvenite Iașului”. Transferul moșiilor, acareturilor, embaticurilor de la Administrația Domeniilor Statului în proprietatea comunei Iași a presupus un proces birocratic complicat pentru administrația locală. Oamenii însărcinați cu întocmirea proceselor-verbale – cu detalii despre proprietate, starea fizică, stadiul executării contractelor de administrare aflate în desfășurare cu statul a diferiților arendași – au constatat rapid că era o încărcare de îndatoriri pentru Primărie, necesita înființarea unor funcții și posturi, cu atribuții de supraveghere și administrare. Era necesară crearea unui nou etaj administrativ costisitor pentru a avea grijă de „cadoul” Bucureștiului: arhivist pentru verificarea actelor, hărților, planurilor, contabili pentru verificarea situației datoriilor și sarcinilor fiscale ale moșiilor, juriști pentru litigiile cu arendașii și radierea ipotecilor, pădurari pentru paza pădurilor, paznici pentru moșii, chiar ingineri pentru realizarea cadastrului¹¹⁴, precum și administratori, subadministratori, casieri, registratori, perceptori¹¹⁵.

În urma inventarierii, pe lângă proprietățile cedate în 1880 și 1882, Primăria mai găsea clădiri suplimentare, dughene și culturi de viță-de-vie pendinte de moșiile cedate¹¹⁶. Potrivit tablourilor generale întocmite de Primărie, după intrarea

Prisosul se va întrebuința pentru a provisionarea orașului cu apă, și alte lucrări de îmbunătățiri radicale; iar nu pentru cheltuieli ordinare și plată de datorii.

Art. IV. Primarii și consilierii comunali care vor dispune în alt mod de aceste fonduri, chiar și cu aprobarea ministerului de interne, vor putea fi obligați solidar de a restitui bani în casa comunală.

Art. V. Celelalte dispozițiuni din legea de la 11 aprilie 1880, nemodificate prin legea prezentă, rămân în vigoare”. *Ibidem*, p. 8865-8866.

¹¹¹ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 96/1882, f. 8.

¹¹² *Ibidem*, f. 8 v.

¹¹³ *Ibidem*, f. 9; dosar nr. 124/1889, f. 55 f.-v.

¹¹⁴ *Ibidem*, dosar nr. 136/1882, f. 5-7 f.-v.

¹¹⁵ *Ibidem*, dosar nr. 124/1889, f. 41.

¹¹⁶ *Ibidem*, dosar nr. 136/1882, f. 16 f.-v.

în posesie se constatau diferențe semnificative în ceea ce privește dimensiunile moșiilor. Astfel, nu se observau diferențe la moșia Înconjurătoarea mănăstirii Socola (1.217 fălci), Buciumi (1.260 fălci), Hlincea (551 fălci), Parte din Tomești (142 fălci), Ezăreni (349 fălci); Ruseni (704); Aroneanu (1.001 fălci); însă apăreau diferențe enorme la: Înconjurătoarea mănăstirii Cetățuia (1.123 în loc de 1.165 de fălci), Tomești (3.224 în loc de 3.493); Șapte Oameni (264 în loc de 378 fălci); Moara Dancului (261 în loc de 425 fălci); Copou – Rediu (760 în loc de 964); Cârlig (560 în loc de 885 fălci); Poleni (561 în loc de 551! – singura diferență în plus); Băiceni (577 în loc de 677 fălci). Așadar, un minus de 1.008 fălci¹¹⁷, suprafața totală reală a moșiilor primite fiind de 12.554 fălci (13.985 de hectare).

Suma medie anuală de arendare a moșiilor nu era foarte mare. Cea mai scumpă era și cea mai întinsă ca suprafață – 25.000 lei pentru moșia Tomești. Din a doua clasă erau moșiile de la Aroneanu (9.030 lei), Cârlig (8.210 lei), Băiceni (8.610 lei), Ruseni (9.567 lei), Copou cu Rediu (6.980 lei); cele medii: Înconjurătoarea mănăstirii Cetățuia (5.710), Buciumi (4.448 lei), Poleni (6.310), Ezăreni (6.252 lei); cea mai puțin bănoasă era Parte din Tomești, arendată cu numai 700 de lei anual. În total, Primăria miza că putea obține din administrarea moșiilor doar 111.579 lei¹¹⁸.

O situație mai complicată din punctul de vedere al proprietății și amplasării se observa în privința acareturilor, dughenelor și caselor. Se identificau proprietăți neinventariate ori inexistente în planurile cadastrale¹¹⁹. Dintr-un tablou cu 70 de acareturi, case, apartamente și dughene, ale căror contracte de închiriere expirau la 23 aprilie 1883, reușim să aflăm valoarea lor de piață. Cea mai scumpă, Fereedul Turcesc, era închiriată cu 3.000 de lei anual, puține proprietăți depășeau 1.000 lei, majoritatea se aflau în intervalul 300-600 lei¹²⁰. Valoarea lor de închiriere anuală era de 32.469 lei. Problema acestor proprietăți imobiliare era starea precară, unele aveau nevoie de reparații, altele se aflau în ruină și trebuiau demolate¹²¹. Pe lângă proprietățile imobiliare enumerate mai sus, mai existau încă 14 neproducătoare de venituri¹²².

Intenția autorităților locale era utilizarea imobilelor adecvate pentru a servi ca localuri de școli și instituții sau valorificarea prin vânzare¹²³. Starea unora dintre case era deplorabilă, impunându-se intervenții urgente. Chiriașii, croitori evrei de pildă¹²⁴, încercau să negocieze scutiri de chirie în schimbul reparațiilor. În cazul altora, Primăria întocmea devize de reparații nu tocmai mici¹²⁵ și, fiindcă nu avea suficiente fonduri, se împrumuta în contul celor 10 milioane.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 101.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 137/1882, f. 11.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 173 f.-v.

¹²¹ *Ibidem*, f. 174, 194.

¹²² *Ibidem*, f. 176.

¹²³ *Ibidem*, dosar nr. 183/1883, f. 5.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 10-11.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 15.

Pentru repararea în regie a caselor de pe strada Golia se făcea un împrumut de 4.000 de lei¹²⁶, în timp ce altele erau demolate¹²⁷, Primăria preferând să refolesească materialele de construcție. Valoarea totală a acestor imobile după evaluarea făcută de Primărie era de 510.715 lei, iar chiria obținută de numai 38.980 lei în 1883¹²⁸.

Ulterior, pe măsură ce s-au finalizat contractele de arendare anterioare legilor din 1880 și 1882, Primăria încerca, din noiembrie 1883, să valorifice moșiile mai profitabil prin scoaterea la licitație a noilor contracte de arendare, cu începere de la 23 aprilie 1885 și 1886¹²⁹. Era o măsură care, vom vedea, ignora prevederile legilor din 1880 și 1882, acelea de împărțire a moșiilor în loturi și vânzarea către cetățeni în scopul întăririi „elementului românesc”. Într-adevăr, rezultatele licitației de la 24 martie 1884 au consemnat o creștere a valorii de arendare în cazul moșiilor cu noi contracte: Poleni de la 6.310 la 7.860 lei, Băiceni de la 8.610 la 11.000 lei, Moara Dancului de la 3.050 la 4.800, iar Șapte Oameni de la 3.510 la 4.010 lei, valoarea totală urcând de la 20.480 la 27.670 lei¹³⁰.

Pe lângă moșii și imobile, Primăria mai primise și un număr de 14 culturi de viță-de-vie, însă două dintre ele nici măcar în 1890 nu intraseră în proprietatea comunei, fiindcă locația și situația lor, dacă mai erau funcționale, nu era clară¹³¹. Ca să mai acopere din cheltuieli, Primăria acorda numeroase permise de vânatoare pe moșiile deținute începând cu anul 1884¹³².

Urmărind deceniul de după obținerea compensațiilor, constatăm că Primăria se străduia să obțină venituri de pe moșii, dar acestea se dovedeau nesemnificative în comparație cu necesitățile și obiectivele anunțate pentru finanțare. În general, ele s-au ridicat la aproximativ 10% din veniturile bugetului ordinar, care a variat între 1 și 1,5 milioane lei în perioada 1884-1893. Un raport întocmit de Leon C. Negruzzi indică sumele provenite din arendarea moșiilor: în 1884-1885 numai 100.260 lei, din care se scădea impozitul funciar, 15.000 lei, rezultând un folos net de 85.260 lei¹³³. Pentru anii financiari următori, 1885-1886, veniturile din moșii erau estimate la 117.357 lei¹³⁴, în 1886-1887 la 148.965 lei¹³⁵, iar pe anul 1887-1888, unul considerat de referință, se estima obținerea a 222.064 lei¹³⁶. În 1888-1889 se menționează în proiectul de buget un venit al moșiilor de 175.709 lei¹³⁷ și de un „debit” de 162.245 lei¹³⁸; în 1889-1890 – venituri

¹²⁶ *Ibidem*, f. 20.

¹²⁷ *Ibidem*, f. 34.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 80-82 f.-v.

¹²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 216/1883, f. 4.

¹³⁰ *Ibidem*, f. 45.

¹³¹ *Ibidem*, dosar nr. 217/1883, f. 72, 86.

¹³² *Ibidem*, dosar nr. 108/1883, f. 20. Vezi și dosar nr. 108/1884, f. 37, 39.

¹³³ Leon C. Negruzzi, *Raport asupra administrației și a trezoreriei comunei Iași pe anii 1883 și 1884*, Iași, Tipografia Națională, 1885, p. 74.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 75.

¹³⁵ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 280/1885, f. 24.

¹³⁶ *Ibidem*, dosar nr. 283/1886, f. 39 v.

¹³⁷ *Ibidem*, dosar nr. 124/1889, f. 38 v.

estimate de 179.043 lei¹³⁹ și cele realizate de 140.224¹⁴⁰. În 1890-1891 – venituri realizate de 181.600 lei¹⁴¹ și în 1892-1893 – venituri estimate de 183.700 lei¹⁴². După cum se observă, execuțiile propriu-zise ale bugetelor nu erau publicate în rapoarte. În plus, din diverse motive, Primăria exagera veniturile și subestima cheltuielile. Totuși, dintr-un bilanț realizat pe anii 1884-1889, aflăm că media încasărilor reale anuale de pe moșii fusese de numai 109.783 lei, după cum arată schița de buget din 1889-1890¹⁴³. Așadar, observăm evoluții mixte în funcție de anii agricoli, dar se remarcă neconcordanțe în ceea ce privește sursele și metodele de raportare, cu sau fără plata taxelor și impozitelor către stat, cu includerea sau nu a cheltuielilor de administrare în regie a moșiilor.

Veniturile obținute din închirierea și vânzarea acareturilor și imobilelor din Iași nu depășeau 36.863 lei în 1884-1885¹⁴⁴, iar Vasile Pogor arăta că situația se înrăutățește în lipsa investițiilor. Conform unui raport al biroului tehnic de arhitectură al Primăriei, cheltuielile privind lipsurile la inventar, întreținerea și repararea imobilelor provenite din legea celor 10 milioane ar fi trebuit să se ridice la suma de 555.537 lei¹⁴⁵! Până în 1890, din cauza deteriorării, venitul obținut din închirierea imobilelor din oraș se înjumătățește (17.603 lei anual). Deși în 1884 se votase vânzarea tuturor acareturilor, criza a blocat piața și Primăria a rămas cu îndatorirea să le întrețină. Totuși, în 1889, se reușea vânzarea unor locuri de casă și dughene, inclusiv o casă din Galați, cu 92.000 lei¹⁴⁶.

În concluzie, din 1882 până în 1893, prin natura și rolul lor, compensațiile au fost departe de a produce efectul scontat. Ele nu au avut un impact direct și evident asupra bunăstării urbei, nereușind să furnizeze bugetului local sumele necesare lucrărilor publice atât de cerute și nici să obțină aprecierea ieșenilor. Bilanțul era făcut în cheie critică vehementă ori de câte ori apărea prilejul. În 1889, N. Ceur Aslan, ajuns în Opozițiunea Unită alături de tabăra liberală, fost susținător al mutării Curții de Casație la Iași, interpela Guvernul Theodor

¹³⁸ *Ibidem*, f. 67. Situația veniturilor moșiilor se prezenta mixt în 1889. De pe șapte moșii se obțineau venituri de 62.410 lei. În cazul altor opt moșii, pregătite pentru vânzare în loturi (Cârlig, Rediu – Tătar, Ezăreni, Hlincea, Înconjurătoarea mănăstirii Cetățuia, Înconjurătoarea mănăstirii Socola, Buciumi, Tomești), s-a decis să nu mai fie administrate în arendășie, ci în regie proprie, obținându-se venituri mult mai mari: de la 64.368 lei crescuseră la 145.516 lei. Vezi Vasile Pogor, *Raport asupra administrației și a trebilor comunei Iași pe anul 1888-1889*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1890, p. 33-34.

¹³⁹ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1889, f. 187 v.

¹⁴⁰ V. Pogor, *Raport asupra administrației comunei Iași. De la 1 ianuarie 1890 până la 31 decembrie 1891*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1891, p. 44-45.

¹⁴¹ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1889, f. 32 v.

¹⁴² Vasile Pogor, *Raport asupra administrației Comunei Iași, prezentată Consiliului Comunal odată cu budgetul pe exercițiul 1894-1895*, Iași, Tipografia Petru C. Popovici, 1894, p. 22.

¹⁴³ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1889, f. 54, 181 v.

¹⁴⁴ Leon C. Negruzzi, *Raport asupra administrației și a trebilor Comunei Iași pe anii 1883 și 1884*, p. 78.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 66-68.

¹⁴⁶ Vasile Pogor, *Raport asupra administrației și a trebilor comunei Iași pe anul 1888-1889*, p. 31-33.

Rosetti în legătură cu situația deplorabilă a Iașului, pe deasupra complicată de „chestiunea de recunoștință națională”: „Mi-e teamă că istoria de astăzi va spune urmașilor noștri cât de profunde sunt astăzi decepțiunile, când ne uităm la starea la care am ajuns față cu visurile de cari erau legănate primele noastre încordări în momentele de deșteptare”. El acuza „modul meschin” în care guvernul a procedat la punerea în practică a compensației de 10 milioane de lei:

Dar, cum zice proverbul: calul de dar nu se caută în gură; Iașul a primit deci acele moșii, cari în valoarea lor totală reprezentau un venit de 111.579 lei. Vă dau cifre oficiale, ca să nu credeți că fac aprecieri personale. I s-a dat și în ecarete 17-18.000 lei venit real, așa încât în total i s-a dat un venit de 129.000 lei. D. primar (V. Pogor, care era și vicepreședinte al Camerei) e aici pentru a controla cifrele. Așadar, de bine de rău, Iașul părea a fi primit o valoare ce reprezintă capitalul corespunzător cu un venit anual de 129.000 franci, în cifre rotunde¹⁴⁷.

Pe de altă parte, arăta Ceur Aslan, în momentul când i se dădea cu o mână, i se lua pe de alta prin introducerea impozitului funciar, la jumătate în Iași (3%, față de 6%).

Impozitul funciar actualmente în Iași produce în integralitatea sa suma de 184.000 lei în cifră rotundă. Puneți jumătatea sumei de 92.000 și adăugați 12 zecimi comunale; mai puneți și suma de 29.000 lei pentru administrația acestor moșii, sumă ce se prevede în bugetul comunal, și veți ajunge la straniul rezultat că, pe când Camera, țara, D-nii mei, țara aceasta, care adeseori nu târguește cu banii ei pentru lucruri de o importanță îndoielnică, această țară a dat cu o mână și cu cealaltă a luat înapoi darul ei, și aceasta d-nii mei într-o chestiune de onoare, de recunoștință, de interes eminent național¹⁴⁸.

Socialiștii și problema de fond a compensațiilor

După primirea moșiilor, Primăria Iași nu s-a grăbit să pună în vânzare loturi de pământ, așa cum prevedea expres legea, ci să le arendeze. Tergiversarea însă a fost speculată politic într-un mod abil. A rămas puțin cunoscut rolul lui Ioan Nădejde, liderul mișcării socialiste din Iași, în exploatarea consecințelor legii compensațiilor din 1880-1882. Nădejde a demarat un proiect politic din instrumentarea nevoii de pământ a locuitorilor urbei Iași și a localităților înconjurătoare, acuzând secretomania și opoziția autorităților față de obligația de a vinde loturi din moșiile obținute.

Începând din 1887, la Primăria Iași s-a înregistrat un val de cereri colective pentru împărțirea în loturi și vânzarea moșiilor către locuitorii din Iași și suburbiile orașului¹⁴⁹. De pildă, cererea din 17 iulie 1888 făcea referire la „moșiile date comunei ca răsplată pentru mutarea scaunului [domnesc – n.n., M.C.] din Iași

¹⁴⁷ DAD, nr. 69, 30 martie 1889, p. 1260-1261.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 1261.

¹⁴⁹ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 173/1888, vol. I, f. 6 f.-v.

la București”, că au fost făcute demersuri la vechiul consiliu, „care întâi a amenințat cu puști” și pe urmă s-a făcut că primește cererile¹⁵⁰. O altă cerere, din 31 iulie, iscălită de „muncitori de pământ” din comuna Iași, contabiliza opt ani de tergiversări ale autorităților în aplicarea legii din 1880, iar solicitantii se plâneau că „au fost amenințați cu puști și tunuri și cu baionete”¹⁵¹. Redactate în același stil, petițiile se înmulțeau și pe parcursul lunii august 1888. Responsabil pentru forma juridică unitară și coordonarea revendicărilor era Ioan Nădejde, la acea dată președinte al breslei muncitorilor de pământ din Iași¹⁵².

Nemulțumirea legată de blocajul autorităților locale în îndeplinirea propriilor angajamente era pe fond justificată, dar, vom vedea, numărul celor care în mod real doreau și puteau cumpăra pământ era mult exagerat. În ședința din 20 aprilie 1887, Consiliul comunal votase numirea unei comisii care să stabilească regulile de vânzare ale loturilor. Însă, un an mai târziu, comisia nu prezentase niciun plan¹⁵³ și era schimbată. Blocajul era generat de inexistența unui plan cadastral – pentru a se cunoaște suprafețele și amplasamentele exacte în vederea parcelării –, necesar la trasarea drumurilor de acces la iazuri, pășuni, păduri sau crâșme etc.

La sfârșitul anului 1888, petițiile locuitorilor din Iași erau aduse în dezbaterea Adunării de proaspătul deputat Ioan Nădejde, care îl interpela pe ministrul de Interne. Adunarea, în ședința din 19 noiembrie 1888, recomanda ministrului de Interne, junimistul Theodor Rosetti, să ia măsurile ca primăria din Iași să aplice dispozițiile legii din 13 aprilie 1880 și să comunice cauzele întârzierilor înregistrate¹⁵⁴.

În urma presiunilor, premizele vânzării începeau să fie îndeplinite. Prin decretul regal nr. 3238 din 25 noiembrie 1889 se aproba *Regulamentul pentru înstrăinarea moșiilor comunei Iași venite în proprietatea ei în virtutea legii din 13 april 1880 și 27 mart. 1882, la locuitorii cultivatori și industriași români*¹⁵⁵, document votat anterior de consiliul local Iași în 21 noiembrie. Prevederile vizau vânzarea de loturi de 5 hectare către „românii lucrători de pământ, sau industriași, locuitori în orașul Iași” (art. 1), iar pentru moșiile Băiceni și Polieni, fiind departe de oraș, se admiteau și locuitorii zonei (art. 2). Înstrăinarea se făcea prin tragerea la sorți a tuturor celor înscriși, cu un preț fixat de 220 lei pentru un hectar; nimeni nu putea cumpăra mai multe loturi și nici să se înscrie pe mai multe moșii (art. 23); comunele puteau cumpăra până la șase loturi (două necesare bisericii, două școlii și două cimitirului); loturile se puteau achita în rate, la o dobândă anuală de 5% (art. 50) și nu se puteau înstrăina timp de 32 de ani, în timp ce pădurile și iazurile niciodată (art. 61).

Se constata rapid că dispozițiile regulamentului nu puteau fi puse în aplicare. Deși exista o aparentă presiune indusă de acțiunile lui Ioan Nădejde, în

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 12. f.-v.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 13.

¹⁵² *Ibidem*, f. 26.

¹⁵³ *Ibidem*, f. 7 v.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f. 52.

¹⁵⁵ *Ibidem*, vol. II, f. 72.

realitate erau foarte puțini doritori de pământ și mult mai puțini capabili să-l plătească. În statistica Primăriei apăreau înregistrați numai 307 locuitori din Iași care își manifestau dorința să cumpere terenuri de pe moșiile Șapte Oameni, Dancu, Ruseni, Aroneanu, Cârlig. De exemplu, pentru moșia Moara Dancului nu era depusă nicio cerere până în luna august 1889¹⁵⁶, în timp ce pentru Băiceni existau 116 solicitări¹⁵⁷. În fine, după ce începea procesul tragerii la sorti, o serie de proceduri au fost invalidate¹⁵⁸ și reluate în aprilie 1890. Un raport întocmit de primarul Vasile Pogor arăta că pentru terenurile de pe moșia Șapte Oameni se prezentaseră numai doi cumpărători și cinci la moșia Moara Dancului¹⁵⁹.

Tot în 1890 apăreau o serie de plângeri referitoare la condițiile de vânzare. Unii solicitanți, care îndeplineau condițiile de cumpărare, acuzau că au fost „săriți”, fiindcă ar fi refuzat să semneze o plângere contra lui Ioan Nădejde. În același timp, alți cumpărători au constatat că nu pot plăti ratele. Apreciind că scopul legii era să ușureze viața lucrătorilor de pământ, ei acuzau autoritățile locale că urcaseră prea mult prețul (220 lei/ha) și cereau să fie fixat după legea rurală de la 1864 (aproximativ 110 lei/ha), în primul an să nu se facă plăți până nu se strângea recolta, iar taxa de timbru și înregistrare să fie împărțită pe trei ani de zile¹⁶⁰.

Primăria Iași ținea cont de unele solicitări și acorda o serie de înlesniri – cheltuielile de execuție a planurilor și de punere în stăpânire se făceau odată cu plata primei rate¹⁶¹. Dar pământul costisitor și condițiile restrictive de cumpărare (cetățean român, maxim 5 hectare, fără intermediari) au redus numărul solicitanților. Perspectiva xenofobă a Ministerului de Interne, conform căreia vânzarea loturilor reprezenta „un serviciu moral și național pentru ajutorarea populației indigene în contra anihilării prin elementul israelit”¹⁶², nu a influențat disponibilitatea autorităților de a scădea prețul.

În pofida realităților evidente, Ioan Nădejde superviza un nou val de plângeri ale ieșenilor împotriva Primăriei. Într-o interpelare din 14 ianuarie 1891, Nădejde cerea în Adunare o reacție a Guvernului la petițiile trimise Ministerului de Interne privind vânzarea moșiilor către plugarii din mahalalele Iașilor¹⁶³. Petițiile subliniau că autoritățile ieșene făcuseră „peste puțință cumpărarea de pământuri din moșiile comunei Iași”, fiindcă au „găsit mai cu cale a trage foloase din acele moșii dându-le ieftin la cei ce luau moșii întregi și scump de tot la cei ce luau câte o falce, două”. Chiar după amendarea regulamentului nu se făcuseră progrese, iar

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 107.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 126.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 257.

¹⁵⁹ V. Pogor, *Raport asupra administrației comunei Iași. De la 1 ianuarie 1890 până la 31 decembrie 1891*, p. 45.

¹⁶⁰ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1888, vol. II, f. 249.

¹⁶¹ Dezbaterile Senatului (DS), nr. 77, 13 iunie 1893, p. 1170; AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1888, vol. III, f. 268, 284.

¹⁶² AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1888, vol. III, f. 110 f.-v.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 42. Vezi DAD, nr. 31, 15 ianuarie 1891, p. 323.

petiționarii cereau în continuare înjumătățirea prețului de vânzare (220 lei/ha, achitabili în 15 ani fără dobândă) și facilități la plata timbrului¹⁶⁴.

Recunoașterea eșecului și „milioanele lui Carp”

Involuntar, acțiunile lui Ioan Nădejde demonstrau că marele plan liberal, brătienist, al „întăririi Iașilor”, prin dezvoltarea unei clase de cultivatori în scopul românizării orașului, se îndrepta spre un fiasco. Primăria rămânea cu un pasiv (moșii, acareturi, vii) din care nu reușea să obțină fonduri pentru investiții în îmbunătățirile edilitare (aducțiunea de apă în oraș, școala de meserii). Autoritățile locale constatau că „legea compensațiilor”, în forma impusă de la București, însemna un blocaj pe toată linia. Orașul era împânzit periodic cu anunțurile autorităților privind vânzarea loturilor de pe moșii, însă puțini cumpărători s-au arătat interesați¹⁶⁵. Un raport arăta că, până în octombrie 1894, Primăria reușise să vândă loturi în valoare de numai 22.883 lei, adică mai puțin de 0,3% din suma totală estimată a compensațiilor¹⁶⁶!

Nevoile Iașului rămâneau aceleași, iar așa-numita „mișcare moldovenească” devenise vocală în anii 1890-1891, prin ceea ce în epocă s-a numit „Liga pentru apărarea intereselor economice și culturale ale Moldovei”. Alături de compensațiile cuvenite Iașului, erau adăugate teme precum urgența dezvoltării sistemului de căi ferate în regiunea Moldovei pe direcția Dorohoi–Iași–Bârlad–Galați, reprezentarea proporțională a valahilor și moldovenilor în instituțiile centrale (Guvern, justiție, administrație, armată), împreună cu chestiuni sensibile ce țineau de alocările bugetare și investiții ori cele legate de construirea sistemului de fortificații, care excludeau teritoriul de la nord de Milcov din strategia de apărare a țării. Voci politice locale acuzau la unison centralismul responsabil pentru criza, sărăcia și deruta socială în care se scufunda Moldova.

Pe acest fundal al dezbaterii publice, în 1893 guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu prezenta Adunării un proiect privind răscumpărarea de către stat a moșiilor date în compensație potrivit legilor din 1880 și 1882. Cum se ajunsese în asemenea situație? La sfârșitul anului 1892, apăruse o fereastră de oportunitate nesperată. După mult timp, Iașul nu se mai afla într-o orientare politică în opoziție cu autoritățile centrale. Cu un primar junimist, Vasile Pogor, o majoritate conservatoare în Consiliul comunal, un Guvern condus de ieșeanul Lascăr Catargiu, un minister al Agriculturii și Domeniilor condus de P. P. Carp, care a avut un rol cheie în tranzacție – fondului i s-a mai spus în limbajul uzual al vremii și „milioanele lui Carp”¹⁶⁷ – și un Parlament dominat de conservatori, avea loc o tranșare rapidă și surprinzătoare a situației.

Primul pas îl făcea Consiliul comunal, unde s-a discutat varianta preluării moșiilor de către stat, la Domeniile Statului, în schimbul unei despăgubiri. În

¹⁶⁴ Conform AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1888, vol. III, f. 111-113.

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 173.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 311.

¹⁶⁷ *Milioanele comunei Iași*, în „Adevărul”, 27 aprilie 1900, p. 1.

ședința din 9 decembrie 1892, Consiliul stabilea că era momentul deschiderii unor tratative cu Guvernul prin trimiterea primarului Vasile Pogor la București. La începutul anului 1893, la 13 februarie, Pogor scria consiliului: „[...] sunt ferice în a mărturisi că în toate demarșele mele am aflat un călduros sprijin, atât în Domnul ministru de Interne (funcție deținută tot de L. Catargiu), cât și în persoanele tuturor membrilor din Cabinet”¹⁶⁸. După diferite combinații, Pogor și guvernul cădeau de acord să: abroge toate condițiile impuse comunei Iași prin legile din 1880 și 1882, de vindere a moșiilor și întrebuintare a veniturilor; statul se obliga să cumpere în bloc toate moșiile intrate în posesie prin legile susmenționate la prețul de 6,5 milioane lei; fondurile urmau să fie utilizate pentru construirea unui abator, aducțiunea apei în oraș, construirea de școli și alte necesități urgente¹⁶⁹. Și, într-adevăr, foarte rapid, în ședința de la 12 februarie 1893, Guvernul deja înainta Parlamentului un proiect de lege¹⁷⁰, prin care statul să ofere Iașului 6,5 milioane lei, în rentă amortibilă 5% la valoare nominală, în schimbul moșiilor¹⁷¹.

În Iași se răspândise informația că vânzarea se datora lui Lascăr Catargiu, care insistase să scape Iașul de o avere rău administrată și pentru a respecta cuvântul fostului său coleg, prim-ministru, răposatul general Ioan Emanoil Florescu. Acesta apucase să promită Iașului două milioane de lei numai să nu se construiască linia Dorohoi-Iași pe Valea Calcainei – cum doreau o parte importantă a aleșilor ieșeni –, traseu care ar fi presupus cheltuieli suplimentare. Catargiu știa că a cere Camerelor două milioane de lei ar fi stârnit „o furtună înspăimântătoare, ca totdeauna când era vorba de Moldova și Iași”, așa încât a insistat pentru răscumpărare¹⁷².

Un aspect relevant al redactării și promulgării acestei legi era că toți raportorii celor șase secțiuni din Adunare aveau să fie moldoveni: Mihail Balș, Vasile Pogor (primar de Iași), Alexandru Cuza, Iacob Negruzzi, Scarlat Vârnăv și N. Ceur Aslan. Cum era justificată răscumpărarea moșiilor? Raportorul principal, Iacob Negruzzi, afirma că legea era „singură în stare de a pune comuna Iașilor în pozițiune de a se bucura de justa compensațiune pe care Camera constituantă a voit să-i acorde în schimbul marilor sacrificii făcute de orașul Iași pentru unire și întemeierea Statului român”. Negruzzi considera de datoria lui să atragă atenția că „legile prin care s-au cedat aceste moșii aveau inconvenientul de a impune comunei două condițiuni care, prin o lungă experiență, s-au dovedit irealizabile”. Prima condiție era aceea de a le împărți în loturi și, după 12 ani, comuna nu putuse vinde decât 139 loturi în întindere de 700 hectare. A doua condiție era de a efectua lucrările enumerate în lege numai din venituri (aprovizionarea orașului cu apă, alături de celelalte îmbunătățiri însemnate), ceea ce

¹⁶⁸ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 670/1892, vol. I, f. 8.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 8 f.-v.

¹⁷⁰ DS, nr. 77, 13 iunie 1893, p. 1169-1170.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 1170.

¹⁷² *De la Comună*, în „Ecolul Moldovei”, 9 septembrie 1893, p. 2.

solicita un capital imens față de suma neînsemnată rezultată prin vânzarea a 139 de loturi și din venitul anual obținut din administrare.

Experiența făcută până astăzi – arăta I. Negruzzi – probează până la evidență că calea determinată de legile din 1880 și 1882 este irealizabilă, că nu avem nici o normă de a prevedea când comuna Iașilor va putea desface aceste imobile în întindere de mai bine de 12.000 hectare, pentru a dispune de capitalul trebuitor pentru îndeplinirea marilor proiecte prevăzute de lege¹⁷³.

Proiectul intra în dezbateră Senatului în ședința din 20 mai 1893, beneficiind de rapoarturi favorabile din partea șefilor de secțiuni, aproape toți din regiunea Moldovei. Raportorul A. Blancfort citea raportul admis în toate secțiunile, avându-i ca delegați pe Gh. Mârzescu (Iași), A. Blancfort (Neamț), I. Plesnilă (Covurlui), I. Teohari (Neamț), C. Mavrodin (R. Sărat), și arăta că punerea în aplicare a legilor din 13 aprilie 1880 și din 17 martie 1882 a fost imposibilă. Deși în 1889 se votase un regulament pentru parcelarea și vânzarea moșiilor, locuitorii n-au putut achita ratele pentru loturile cumpărate, cu toate că s-au făcut înlesniri, iar vânzările au fost puține¹⁷⁴.

Legea, adoptată cu 60 de voturi „pentru” și numai două „împotrivă”, promulgată la 2 iunie 1893, stipula că statul cumpăra toate moșiile și pădurile intrate în posesia comunei Iași în anii 1880-1882, la prețul de 6,5 milioane lei. Respectând vânzările de loturi făcute de comună conform legilor anterioare, statul urma să plătească integral prețul „în rentă amortisabilă 5%, și socotit al pari [la valoarea nominală – n.n., M.C.]”¹⁷⁵. Această vânzare-cumpărare a fost însoțită de o lege, în care se specifica destinația banilor: alimentarea cu apă, construirea unui abator și a localurilor de școli, pentru canalizare și îmbunătățiri esențiale¹⁷⁶. Din momentul promulgării, atât autoritățile centrale, cât și cele locale, nu se mai refereau la cei 6,5 milioane ca la un „fond de compensații”. Ideea de compensație fusese compromisă prin amânările și formele ei inaplicabile, eșuate. Dar, paradoxal, contractul de vânzare-cumpărare între orașul Iași și statul român corespundea cel mai bine aranjamentului financiar propus la 1866.

Cum a beneficiat Iașul de fondul celor 6,5 milioane

S-ar putea crede că, odată ajuns în administrarea Primăriei, fondul de 6,5 milioane lei (bugetul ordinar al Iașului pe aproximativ trei ani) nu trebuia decât să fie investit rapid pentru finanțarea îmbunătățirilor atât de des menționate

¹⁷³ DAD, nr. 91, 29 mai 1893, p. 1581.

¹⁷⁴ DS, nr. 77, 13 iunie 1893, p. 1169-1170.

¹⁷⁵ MOF, nr. 57, 12/24 iunie 1893, p. 1656.

¹⁷⁶ Rentă din 650 de cupoane a 5.000 de lei și 6.500 a 500 de lei depuse inițial la Banca Națională din București, apoi transferate la sucursala băncii din Iași. Asupra acestui capital și procentelor lui, consiliile comunale, cu aprobarea Ministerului de Interne, întocmeau un buget. Vezi *Raport de administrație a comunei Iași în anul 1896*, Iași, Suplimentul grafic „Miron Costin”, 1897, p. 49-50.

între problemele Iașului. În realitate, deși au acuzat frecvent efectele centralismului și nevoia de descentralizare ori lipsa de sprijin financiar de la București, autoritățile locale au demonstrat competențe administrative modeste. A lipsit capacitatea de planificare, viziunea și coerența în îndeplinirea scopurilor pentru care fuseseră acordate compensațiile. În special la capitolul alimentării cu apă s-au căutat soluții, s-au făcut prospecțiuni și cheltuieli importante, echivalente cu bugetul anual, fără niciun rezultat notabil.

În urma legii din 19 mai 1893, pe lângă bugetul ordinar, Primăria condusă de Vasile Pogor înființa o secțiune separată intitulată: „Bugetul fondului de 6,5 milioane”¹⁷⁷. În 1894, pe schița acestui buget special figurau următoarele obiective: lucrări preliminare pentru alimentarea cu apă (100.000 lei), schimbarea sau aducerea unor noi conducte pentru apă (50.000 lei), construirea abatorului (700.000 lei), construirea localurilor unor școli (750.000 lei), ridicarea planului orașului și lucrări de canalizare (100.000 lei), restaurarea Feredeului Turcesc (334.511 lei). Cheltuielile pe anul 1894 din bugetul capitalului de 6,5 milioane erau estimate la un total de 2.194.511 lei¹⁷⁸, rămânând un rest de peste 4,175 de milioane de lei. Investițiile efective nu vor urma aceste proiecții, fie din cauza unor aspecte neprevăzute și cheltuieli nerealizate, fie pentru că sumele au fost reorientate către alte obiective¹⁷⁹. În total, pe anul financiar 1894-1895 se cheltuiau doar 708.947 lei, cele mai mari plăți efectuate fiind pentru construirea abatorului (245.922 lei), restaurarea Feredeului Turcesc ori construirea băilor populare (120.219 lei) și pe lucrări preliminare pentru aducțiunea apei (80.430 lei) etc.¹⁸⁰.

În timpul primariatului lui Ioan Diamandi (11 noiembrie 1894 – 19 noiembrie 1895), cheltuielile avansau în același ritm. Potrivit bugetului ordinar din 1895 (ale cărui venituri totale erau evaluate la 2,6 milioane lei), finanțările din fondul celor 6,5 milioane erau repartizate astfel: 2.716.310 lei pentru lucrări preliminare de aducere a apei în oraș (rezervoare, tuburi, etc.), 100.000 lei pentru îmbunătățirea cișmelelor existente, 1.056.704 lei pentru construirea abatorului și târgului de vite, 637.175 lei pentru construirea de școli, 300.000 lei pentru realizarea planului orașului, 400.000 lei pentru canalizări, 458.275 lei pentru fondul Teatrului Național, 331.865 lei pentru restaurarea Feredeului Turcesc și construirea băilor populare¹⁸¹. Execuția bugetară era diferită, se cheltuiau în total 894.420 lei din fondul celor 6,5 milioane, cei mai mulți pentru Teatrul Național¹⁸². Teatrul, inaugurat la 1 decembrie 1896, depășise cu mult

¹⁷⁷ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1894, f. 10.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 17-18.

¹⁷⁹ *Raport de administrație a comunei Iași în anul 1895*, Iași, Tipografia Petru C. Popovici, 1896, p. 42-44.

¹⁸⁰ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1902, f. 110.

¹⁸¹ *Budgetul Comunei Iași pe exercițiul 1895-1896*, Iași, Tipografia Petru C. Popovici, 1895, în AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1895, f. 135; MOF, nr. 60, 16/28 iunie 1895, p. 2082; *Vezi și Raport de administrație a comunei Iași în anul 1895*, Iași, Tipografia Petru C. Popovici, 1896, p. 42-44.

¹⁸² AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1901, f. 112; dosar nr.124/1896, f. 32.

cheltuielile estimate de 1,39 milioane lei, ajungând în final la 2,013 milioane lei¹⁸³, o parte din sumă fiind asigurată din fondul de 6,5 milioane (448.987 lei doar pe anul 1894)¹⁸⁴.

După plecarea lui Ioan Diamandi de la Primărie, a urmat administrația liberalului Nicolae Gane (19 noiembrie 1895 – 22 aprilie 1899), în timpul căruia se consuma cea mai mare parte a fondului de 6,5 milioane. Administrația acestuia nu a fost lipsită de controverse și dispute electorale, în special legate de destinația și cheltuielile mai puțin justificate. Succesorul său, conservatorul Alexandru Bădărău (22 aprilie 1899 – 19 februarie 1901), declanșa „scandalul compensațiilor”, acuzându-i pe liberali de bani cheltuiți pentru exproprieri și diurne „fantastice și lucrări de lux”, care nu trebuiau executate din fondul milioanei: plata avocaților în procesul dintre comună și inginerul N. I. Paianu (care executase prospecțiuni fără rezultate în găsirea apei¹⁸⁵), exproprieri în Piața Unirii, canalizarea Râpei Galbene, burse pentru străinătate¹⁸⁶.

Conservatorii acuzau modul haotic, lipsit de studii, în care se încercase realizarea alimentării cu apă. Bilanțul făcut de primarul Alexandru Bădărău într-o ședință publică, în primăvara anului 1900, indica sumele cheltuite pe următoarele obiective: abatorul – 1.880.000 lei, 6 școli – 769.000 lei, Teatrul Național – 1.000.000 lei, Feredeul Turcesc/baia comunală – 700.000 lei. Așadar, un total de 4.349.000 lei. Din restul, până la 6,5 milioane lei, se mai plățiseră 1.479.000 lei pe studii preliminare pentru alimentarea cu apă, canalizare, exproprieri în zonele Calcina, Râpa Galbenă și Piața Unirii. Tot din acest fond se plățiseră diurne, funcționari, expertize; 600.000 de lei – acuzau conservatorii – fuseseră folosiți pentru acoperirea unui deficit al bugetului ordinar, sub formă de împrumut, fără a mai fi înapoiți¹⁸⁷, ba chiar se cheltuiseră 86.000 de lei pentru primirea regelui la Iași (un bal popular la abator – 6.000 de lei și 10.000 de lei mobilarea unui apartament)¹⁸⁸.

În replică, copleșiți de amploarea scandalului, liberalii indicau sume diferite: abatorul – 1.880.000 lei, 6 școli – 769.000 lei, Teatrul Național – 1.193.981 lei,

¹⁸³ *Raport de administrație a comunei Iași în anul 1896*, Iași, Suplimentul grafic „Miron Costin”, 1897, p. 3.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 35.

¹⁸⁵ La începutul anului 1897, Nicolae Gane solicitase expertiza inginerului N. I. Paianu să rezolve problema alimentării cu apă, întrucât Primăria trebuia să dea în folosință abatorul, Feredeul Turcesc și baia comunală, însă nu exista suficientă apă în sursele existente (N. I. Paianu, *Memoriu pentru alimentarea provizorie cu apă a orașului Iași*, Iași, Tipografia H. Goldner, 1897, p. 1-2). Două variante erau pe masa primăriei: 1) să se amâne deschiderea Feredeului și a băii comunale pe un timp de doi-trei ani, până la găsirea apei; 2) odată încheiate investițiile, să se suspende alimentarea orașului cu apă când aceste obiective erau deschise. Liberalii acordau în pripă concesionarului N. I. Paianu dreptul de prospecțiuni, printr-un contract prost întocmit, care nu garanta nicicum atingerea obiectivului, apoi îl suspendau inopinat. N. I. Paianu acționa în judecată Primăria și obținea inițial despăgubiri substanțiale, în valoare de 145.000 lei. Vezi *145.000 lei pentru D. Gane*, în „Evenimentul”, 21 decembrie 1900, p. 1.

¹⁸⁶ L., *Comuna sub liberali*, în „Evenimentul”, 15 februarie 1900, p. 1.

¹⁸⁷ *Milioanele dispărute*, în „Evenimentul”, 23 martie 1900, p. 1.

¹⁸⁸ *Liberalii la comună*, în „Evenimentul”, 10 mai 1900, p. 1.

înzestrările teatrului – 142.400 lei, Feredeul Turcesc/baia comunală – 700.000 lei; planul orașului 267.225 lei. În total 4.952.606 lei¹⁸⁹. Recunoșteau că mai cheltuiseră 40.000 lei pentru exproprieri în zona Pieței Unirii¹⁹⁰. În ceea ce privește suma de 1.479.030 lei, imputată de Al. Bădărău, ea era inclusă de liberali la art. 1 al bugetului repartiiției milioanei pe 1898-1899 și 1899-1900: sume pentru terminarea abatorului și băilor comunale, construirea canalului Calcaina și Râpei Galbene, pavarea străzilor (20 km pe unde trecea tramvaiul), captare izvoare, cumpărare tuburi etc., precum și acoperirea deficitelor bugetului ordinar¹⁹¹. În opinia liberalilor, mai rămânea de justificat doar acoperirea deficitului bugetului ordinar de 600.000 lei, care potrivit lor era, de fapt, de numai 364.415 lei și aparținea anilor 1897-1898, 1898-1899. Liberalii susțineau că, atunci când s-au retras de la Primărie, la 31 martie 1899, se mai aflau în conturi 1.038.415 lei¹⁹².

Dincolo de disputa politică din jurul fondului de 6,5 milioane, un raport contabil arată cheltuirea următoarelor sume de bani în intervalul 1893-1901: 708.947 lei (1894-1895); 894.420 lei (1895-1896); 1.521.115 lei (1896-1897); 1.785.683 lei (1897-1898); 1.350.240 lei (1898-1899); 689.008 lei (1899-1900); 300.881 lei (1900-1901). În total 7.250.305 lei¹⁹³, mai mult decât cele 6,5 milioane, prin adăugarea dobânzilor. Pentru ce fel de investiții și lucrări s-au făcut plăți? 1.479.030 lei – lucrări preliminare și efective pentru alimentarea cu apă (captații, tuburi); 100.000 lei – schimbarea conductelor, cișmelelor și rezervoarelor apei; 1.850.005 lei – construirea abatorului; 769.426 lei – construirea de școli; 86.630 lei – studii, proiectarea planurilor; 267.250 lei – întocmirea planului orașului; 695.941 lei – execuția și prelungirea canalizării Calcainei; 607.247 lei – restaurarea Feredeului Turcesc și a băilor comunale; 986.000 lei – Teatrul Național; 200.245 lei – construirea de străzi; 40.000 lei – exproprieri în Piața Unirii; 314.058 lei – acoperirea unor deficite ale bugetului ordinar; 25.000 – lei diurne, plăți, recepții etc.¹⁹⁴. Acesta era bilanțul real al investițiilor, îmbunătățirile ce pot fi atribuite compensațiilor.

Cât de oportune au fost unele dintre investiții? Cheltuielile fondului celor 6,5 milioane au eșuat în scopul lor principal: alimentarea cu apă a orașului. Presa critica șirul de primari, de o moralitate „înaltă”, dar răi gospodari: „Milioanele au căzut ca o avere neașteptată și au fost administrate ca banii luați moștenire de vreun inutil gomos din fina floare a societății”¹⁹⁵. Abatorul – un edificiu enorm, născut din iluzia că Iașul va deveni un mare centru comercial prin

¹⁸⁹ *Unde sunt milioanele comunei*, Iași, Tipografia „Dacia”, P. Iliescu & D. Grossu, p. 14.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 7.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 10.

¹⁹² *Ibidem*, p. 22.

¹⁹³ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 124/1902, f. 122 v.

¹⁹⁴ Date coroborate din *ibidem*, dosar nr. 124/1895, f. 57, 102 f.-v.; dosar nr. 124/1896, f. 32; dosar nr. 124/1897, f. 93; dosar nr. 124/1898, f. 90 f.-v.; dosar nr. 124/1899, f. 8-9, 18-19; dosar nr. 124/1900, f. 94 f.-v., 98 f.-v.; dosar nr. 124/1902, f. 99, 105-106, 108-123.

¹⁹⁵ *Milioanele comunei Iași*, în „Adevărul”, 27 aprilie 1900, p. 1.

exportul de carne în străinătate – a rămas o simplă clădire impunătoare, care nu servea decât la tăierea vitelor pentru consumatorii locali. Băia comunală a iscat cele mai multe vorbe spirituale. Se spunea că „trebuie să vii cu apa de acasă”, fiind inutilă tocmai fiindcă aprovizionarea cu apă nu fusese rezolvată, edificiul rămăsese închis, iar pentru conservarea lui Primăria plătea multe zeci de mii de lei anual¹⁹⁶. Chiar și Teatrul Național, o bijuterie arhitectonică, era un așezământ costisitor pentru posibilitățile financiare ale orașului, criticat deseori pentru nivelul mediu al prestațiilor culturale furnizate.

La prima vedere, încheiate cu aceste cifre seci, ar părea că rezultatele concrete ale compensațiilor au fost puțin convingătoare, departe de mizele pe care confruntările politice le-au conferit-o. Deși o generație politică moldovenească făcuse din compensații o temă de discuții aspre și, pe alocuri, ireducibile, care au dezvoltat punctele slabe și nerezolvate ale unirii, precum și vicisitudinile centralismului și nevoia de descentralizare, beneficiile lor nu au putut fi trecute în contul reușitelor mișcării regionaliste. Prin imaginea de ansamblu a unor bani în general risipiți, filonul politic regionalist pierdea o temă importantă de care făcuse caz, aceea că centralismul/Bucureștiul/valahii erau vinovații genuini pentru starea decadentă a Iașului și a Moldovei după unire. Mai exact, deși avusese bani la dispoziție, administrația locală nu reușise să furnizeze un exemplu de performanță care să poată fi contrapusă administrației centraliste. Însă, la fel de adevărat, evaluarea critică a rezultatelor trebuie comparată cu performanțele administrative românești antebelice, pe ansamblu la fel de mediocre.

De partea regionaliștilor stă însă aspectul principal: tardivitatea compensațiilor. Banii au ajuns efectiv la dispoziția Iașului după trei decenii de la votarea lor, perioadă în care fosta capitală pierduse șanse și oportunități de dezvoltare, traversase crize economice succesive, o lungă perioadă de stagnare demografică, în comparație cu celelalte orașe ale țării. Acordate la timp, compensațiile ar fi putut probabil să atenueze unele efecte ale centralizării.

Concluzii

Compensațiile se remarcă și după anul 1874 ca o temă esențială a regionalismului moldovenesc. În jurul lor se dezvoltă o luptă politică suficient de structurată încât să persiste pe prima pagină a agendei naționale, configurând discursul public. Actorii acestor dispute erau aceiași: centraliști (liberali radicali mai ales), regionaliști liberali moldoveni și fracționiști ieșeni, care duceau diferendul din 1866 în faze succesive marcate de conflicte juridice și administrative.

Invocând mereu constrângeri financiare, guvernele tergiversau până în 1880 punerea în aplicare a legii compensațiilor. Când guvernul I. C. Brătianu decidea să dea curs votului Constituantei de la 1866, el schimba cu totul sensul și conținutul variantelor anterioare de compensații. În locul fondurilor, orașului

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 1.

Iași i se ofereau la schimb moși și proprietăți urbane, care urmau să fie vândute agricultorilor români, ca un mijloc de „întărire a elementului autohton” în fața celui străin, evreiesc. Dintr-o soluție de împăcare moldo-valahă, compensațiile căpătau astfel o conotație antisemită și xenofobă. Maniera de legiferare a Guvernului era în logica unui centralism care cerea aleșilor ieșeni „să plece capul” și să accepte ce li se oferă. Cea mai supărătoare formă de comportament centralist a fost considerată creșterea intempestivă a impozitului funciar din prima zi a acordării compensațiilor, fără ca acestea să fi produs beneficii.

În acest context, survenea un act fără precedent în istoria administrativă a României moderne: Consiliul comunal din Iași respingea legea compensațiilor. Plecând de la condițiile impuse și resursele infime rezultate din exploatarea proprietăților cedate Iașului, consilierii au refuzat să accepte „darul” de la București. Actul a fost interpretat ca o „formă revoluționară”, un gest de „rebeliune împotriva legilor țării”, o formă de lez-națiune, atrăgând represaliile Ministerului de Interne, condus de C. A. Rosetti, care a dizolvat forul ieșean.

Ulterior, în scopul depășirii incidentului, Guvernul suplimenta compensațiile, adăugând alte moșii, legea din 1880 punându-se în aplicare în perioada 1882-1893. Pe parcursul unui deceniu, contribuția acestor proprietăți la rezolvarea nevoilor edilitare ale orașului se dovedea foarte modestă. Compensațiile deveneau, de fapt, o corvoadă. Din cauza complicațiilor birocratice și lipsei de cerere, Primăria nu reușea să vândă loturi de pământ agricultorilor din Iași. Eșecul legii liberalilor de la 1880 era evident: Iașul rămânea falit, iar ideea creării unei pături dezvoltate de agricultori români în jurul orașului se dovedise o utopie.

Eșecul legii de la 1880 avea să fie recunoscut de stat în 1893, într-un context favorabil Moldovei. După o lungă perioadă, funcțiile cheie în stat erau reprezentate de moldoveni, de orientare conservatoare. Mai pragmatici, mai realiști – și fiindcă situația bugetară le-a permis-o – aceștia au reușit, după 27 de ani de promisiuni, să pună la dispoziția Iașului fonduri în schimbul răscumpărării moșiilor oferite anterior de stat. Era foarte târziu, de aceea oficialii epocii au evitat să le mai menționeze drept „compensații”. Dintr-o problemă politică, compensațiile deveneau rapid o chestiune contabilă. Iașul pierduse o generație, traversase trei decenii de stagnare și se afundase într-o stare de depresie colectivă și atmosferă provincială. Compensațiile au fost o „poliță” de recunoștință națională impropriu plătită și tardiv pusă în practică, departe de a surmonta periferizarea adusă de unire.